

1948 TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ'NDE DEVLETÇİLİK TARTIŞMALARI VE YANSIMALARI

Serkan TUNA*

Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili demokratik yaşama geçtiği ve Celal Bayar'ın önderliğinde kurulan Demokrat Parti'nin ciddi şekilde iktidar adayı olmaya yöneldiği bir ortamda toplanan Türkiye İktisat Kongresi, İzmir İktisat Kongresi'nden sonra bir ilk oluşturması yanında, etkileri günümüze kadar uzanan devletçilik tartışmaları ve içerdiği "siyasi" boyutla da dikkat çekmektedir. 22-27 Kasım 1948 tarihleri arasında İstanbul'da toplanan ve hükümetten bağımsız olarak düzenlenen kongrede, gerek aydınlar, gerekse ticaret ve sanayi kesimi, başta devletçilik olmak üzere yıllardır uygulanan ekonomi politikalarına yönelik eleştirel fikirlerini ortaya sermekle kalmamış, geleceğe ilişkin alternatif ekonomi politikaları da önermiştir. Bu açıdan, devletçilik konusunda ortaya çıkan ekonomik görüşler, mevcut koşullarda kaçınılmaz olarak siyasi platformla da bağlantı taşıyacaktır. Bu yazı kapsamında, Türkiye İktisat Kongresi'nin devletçilik konusundaki değerlendirmeleri ele alınarak ve ortaya çıkan tablonun gerek basında, gerekse siyasi arenadaki yansımaları genel hatlarıyla incelenerek, kongrenin ekonomik ve siyasi niteliği belirlenmeye çalışılacaktır.

Kongrenin Toplanma Amacı, Gündemi ve Özelliği

Türkiye İktisat Kongresi, İstanbul Tüccar Derneği'nin öncülüğüyle kurulan ve İstanbul Ticaret Odası, İstanbul Sanayi Birliği, Türkiye İktisatçılar Derneği, Türk Ekonomi Kurumu ve İstanbul Tüccar Derneği temsilcilerinden meydana gelen bir tertip komitesi tarafından düzenlenmiştir. Kongre yönetmeliğinin ilk maddesinde, toplanma amacı: "...memleketin aktüel, iktisadi, ticari ve mali meseleleri üzerinde müzakerelerde bulunmak ve umumiyetle milli iktisadımızın

---

* İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Öğretim Görevlisi

kalkınması için ne gibi tedbirler alınması lazım geldiği hakkında kararlar vermek....”¹ cümlesiyle belirtilirken, kongre başkanı İzzet Akosman’ın açıklamasına göre, altı aylık bir çalışmanın ürünü olan kongrede fikirlerin özgürce açıklanabilmesi amaçlanmaktadır.²

Kongre açılışında söz alan genel sekreter Ahmet Hamdi Başar, kongrenin hedefini: “...Türkiye’nin iktisadi kalkınma davasında bütün meslek, zümre ve ihtisas adamlarını bir araya toplayarak çoğunluğun birleşeceği sonuçlar elde edilmesi...”³ sözleriyle ifade etmiş, İstanbul Bölgesi Sanayi Birliği adına konuşan Cudi Birtek, toplanma nedenlerini, devam eden mali durgunluğa, ekonomik krize ve kronik hale gelen ülkenin kalkınma davasına ciddi bir çözüm yeri olmak, son zamanlarda politikanın gerisinde kalan ekonomik ve sosyal konuları tekrar gündeme getirmek, mesleki kuruluşlar ve toplumsal kesimler ile devlet arasında işbirliği sağlamak ve herşeyi devletten bekleyen kötü tarihsel zihniyeti ortadan kaldırmak şeklinde sıralamıştır. Türk Ekonomi Kurumu adına açıklama yapan Prof. Muhlis Ete ise, amacın, gidişinden pek memnun olunmayan Türk ekonomisine ilişkin görüşler bildirilmesi ve bu konuda kararlar alınması olduğunu söylemiştir.⁴

Kongre yönetmeliğinin dördüncü maddesinde, gündem başlıkları devletçilik ve devlet müdahalesi, dış ticaret rejimi ve vergi reformu olmak üzere üç konuyla sınırlanarak bunların dışında tartışma yapılamayacağına işaret edilirken⁵, katılımcılardan bir kısmının alınacak kararların hükümet tarafından uygulanması konusunda çok fazla iyimser olmadıkları göze çarpmaktadır. Ticaret ve Sanayi Odası Umumi Meclis Reisi Ahmed Kara: “Bu tarz çalışmalar şüphesiz ki iyidir. Kongrede umumi memnuniyetsizlik etrafı ile belirtilecektir. Fakat bütün bu

¹ 1948 Türkiye İktisat Kongresi, İstanbul 22-27 Kasım 1948, Haz. Kemal Kılıçdaroğlu, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı Yayın ve Basım Şube Müdürlüğü, 1997, s.18. Kongrenin düzenlenme çalışmaları için ayrıca bkz., 1948 Türkiye İktisat Kongresi (22-27 Kasım 1948) Kongre Bülteni, İstanbul: Tan Matbaası, 1948, s.2. On iki kişiden oluşan tertip komitesinin başkanlığını aynı zamanda İstanbul Tüccar Derneği başkanlığını da yürüten İzzet Akosman yaparken, dönemin kayda değer ekonomi simalarından Ahmet Hamdi Başar da kongre genel sekreteri olarak görev almıştır. Bkz., s.4.

² “Türkiye İktisat Kongresi muvaffak olmuş bir eserdir”, Son Posta, 30 Kasım 1948, s.1, 7. Kongrenin altı aylık bir çalışmanın ürünü olması, bu konuyu İstanbul Tüccar Derneği’nin 29 Haziran 1948 tarihli toplantısında karara bağlamasıyla ilişkilidir. Bu konuda bkz., 1948 Türkiye İktisat Kongresi (22-27 Kasım 1948) Kongre Bülteni, s.2.

³ 1948 Türkiye İktisat Kongresi, İstanbul 22-27 Kasım 1948, Haz. Kemal Kılıçdaroğlu, s.4.

⁴ Aynı Eser, s.7, 10.

⁵ Aynı Eser, s.19.

çalışmalardan tatminkar bir netice çıkacağına kani değilim.”⁶ sözleriyle bu kanısını aktarmakta, Ahmet Hamdi Başar ise:

“Bu kongre, iktisadi ve mali mevzularda söz söyleyecek, karar verecek en salahiyetli topluluktur. Burada alınacak kararları filiyat sahasına koymakla sadece bizler değil, bütün memleket vazifelidir. Eğer Türkiye’de milli hakimiyet esasına dayanan ve kuvvetini efkarı umumiyeden alan bir rejim yaşayacaksa bu kongrenin kararları bugün olmazsa yarın behemehal tatbik edilecektir.”⁷ açıklamasıyla, hem bu düşünceyi desteklemekte, hem de geleceğe ilişkin siyasi bir öngöründe bulunmaktaydı.

Kongreye katılanlardan Cihad Baban da, benzer biçimde, alınacak kararları hükümetin hayata geçirmesi konusunda iyimser düşünmemekte ve buna dayanarak ülkenin istediği işleri yapacak hükümetlerin iktidara getirileceği yargısına varmaktadır.⁸

Kongre sürecinde dikkati çeken diğer noktalar, tamamen hükümetten bağımsız olarak toplanılması ve siyasi bir anlam ifade etmemeye özen gösterilmesidir. Tertip komitesi başkanı İzzet Akosman ve başkan vekili Muhlis Ete, yaptıkları konuşmalarda toplantının özgür düşüncenin bir ürünü olduğunu, tamamen özel kişiler tarafından düzenlendiğini, ekonomiyle ilgili özel ve resmi kuruluşların davet edilerek hepsine konuşma hakkının verildiğini ve siyasi bir karakter taşımadığını söyleyerek, bu kongrenin diğer örneklerden ayrıldığını ileri sürmüşlerdir.⁹

Kongrenin oluşma aşamalarına ilişkin bu süreç, toplantıya ilişkin genel bilgileri yansıttasının yanında kongrenin siyasi boyutuna ilişkin de ilk ipuçlarını vermektedir. Öncelikle, hükümetin bir talebi olmaksızın düzenlenen iktisat kongresi, bu anlamda ülke açısından bir ilk olma özelliğini taşıdığı gibi, toplumsal kesimlerin ekonomik kararlara katılımları açısından olumlu bir anlam ifade edebilecek niteliktedir. Toplantının bir diğer anlamı da, kongreye öncülük eden tüccar ve sanayicilerin ülkenin ekonomik gidişinden memnun olmadıklarını gerçeğini ortaya çıkarmasıdır. Kongredeki konuşmalarda netleşecek olan bu memnuniyetsizliğin siyasi yansımasını ise, gerek çalışmaların demokratik süreçle ilişkilendirilmesi açıklamalarında, gerekse alınacak kararların iktidar tarafından dikkate alınmasına yönelik kötümser bakış açısında izlemek

⁶ Hüsameddin Polat, “Türkiye iktisat kongresi yarın sabah toplanıyor”, Cumhuriyet, 21 Kasım 1948, s.3.

⁷ Aynı Eser, s.3.

⁸ Cihad Baban, “İktisat Kongresinde Hakim olan fikirler”, Tasvir, 23 Kasım 1948, s.1, 5.

⁹ 1948 Türkiye İktisat Kongresi, İstanbul 22-27 Kasım 1948, Haz. Kemal Kılıçdaroğlu, s.3, 10.

olanaklıdır. Hatta kimi katılımcılar, kararların hayata geçirilmesinin yeni bir “siyasi oluşum” tarafından gerçekleştirileceğini söyleyerek, iktidara yönelik çok daha olumsuz bir tavır takınmışlardır. Dolayısıyla, her ne kadar aksi iddia edilse de, Türkiye İktisat Kongresi ekonomik içeriğinin yanında siyasi anlamlar da barındırmaktadır.

Kongrenin katılım boyutu ve tartışılan gündem başlıkları, bu siyasi anlamı pekiştirmekle birlikte toplantının ciddi bir “temsiliyet” problemini yaşadığına da işaret etmektedir. İşçi, memur ve köylü temsilcilerinin düzenleme komitesi içinde yer almamalarının yanı sıra, aşağıda aktarılacağı gibi kongre çalışmalarında da bulunmamaları ve tartışma kapsamının devletçilik, dış ticaret ve vergi konularıyla sınırlandırılması, toplantının belirli toplumsal kesimlerin sıkıntılarını dile getirmek için bir araç oluşturduğu ve ekonomik eleştirilerin gerisinde yine bu kesimlerin siyasi hesaplarının bulunduğu yargısını güçlendirmektedir. Bu durum, yukarıda sözü edilen, toplumsal kesimlerin ekonomik kararlara katılımından kaynaklanan olumlu yargıyı da büyük ölçüde eksiltmektedir. Nitekim, temsiliyet ve gündem başlıkları konuları kongreye yönelik eleştirilerin de başında gelecektir.

Kongredeki Devletçilik Görüşleri

22 Kasım 1948 tarihinde Taksim Belediye gazinosunda başlayan kongreye, 1300’ü aşkın kişi davet edilmişse de katılım 1100 kişi civarında gerçekleşmiştir.¹⁰ Katılımcılara ait listeye göre, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Şerif Korkut’un yanı sıra Hasan Ali Yücel, Yusuf Kemal Tengirşenk, Refik Koraltan ve Celal Bayar gibi tanınmış isimlerin de yer aldığı yirmi beş milletvekili kongreyi izlerken, resmi dairelerden on altı kişi çalışmalara katılmış, ayrıca, düzenleyici kurumlarla birlikte ticaret odaları, ticaret borsaları, kooperatif birlikleri, çeşitli meslek kuruluşları, bazı akademisyenler ve basın temsilcileri toplantıda hazır bulunmuştur.¹¹

¹⁰ 1948 Türkiye İktisat Kongresi (22-27 Kasım 1948) Kongre Bülteni, s.2. Ulus gazetesinde çıkan habere göre, kongreye 1200 delege katılacak ve resmi ve özel kuruluşlardan gelen 60’dan fazla rapor kongre süresince değerlendirilecekti. Bkz., “İstanbul’da İktisat Kongresi bugün toplanıyor”, Ulus, 22 Kasım 1948, s.1, 3.

¹¹ 1948 Türkiye İktisat Kongresi, İstanbul 22-27 Kasım 1948, Haz. Kemal Kılıçdaroğlu, s.24-39. Kongreye katılan mesleki teşekküller içinde İstanbul İşçi Sendikaları da gözükmele birlikte, birçokları gibi bu kesim de görüşlerini aktarmayacaktır.

Yapılan tartışmalarda en fazla değinilen konu devletçilik politikası olmuş ve devletçiliğin önemli faydalar sağladığı kabul edilmekle birlikte, bu politika birçok olumsuz eleştiriye maruz kalmıştır. Gerek aydınlar, gerekse tüccar ve sanayicilerden kaynaklanan bu eleştiriler, devletçilik anlayışının kendisinden çok uygulanmasına yönelikti ve devletçiliğin “siyasete” alet edilmesi, kesin sınırlarının belirlenmemesi, devlet işletmelerinin verimsiz çalışarak bürokrasiyi arttırması ve özel kesimin faaliyetlerini kısıtlaması gibi konularda yoğunlaşmaktaydı.

Tüccar Derneği'ndeki resmi görevinin yanı sıra kongrede aktif rol alan ve dönemin dikkati çeken ekonomi aydınlarından birisi kimliğini taşıyan Ahmet Hamdi Başar, en kapsamlı konuşmayı yapan katılımcılardan birisidir. Başar, tam liberalizme dayalı bir ekonomik kalkınmaya bel bağlamanın hayal olduğunu söylerken, gerek üretim artışının, gerekse Türkiye'nin sanayileşmesinin devletin yardım ve müdahalesi olmadan başarılamayacağını savunmaktadır. Ona göre, dünyadaki gelişmeler de saf bir liberalizm yerine devletçilik düşüncesini pekiştirmekte ve yaşanan tartışmalar bireyci devletçilik ile devlet sosyalizminden hangisinin uygulanacağı yönünde seyretmektedir. Ahmet Hamdi Bey, bu iki sistemden hangisinin benimseneceğini her ülkenin kendi koşullarının belirleyeceğini ileri sürmekle beraber, bireyci ve demokratik devletçiliğin hem Türkiye, hem de dünya açısından en doğru yol olduğu kanısındadır. Buna karşılık, sanayileşme konusunda Türkiye'de yapılan en büyük yanlışlar, devlet kapitalizminin uygulanması ve daha çok lüks tüketim sanayiine ağırlık verilmesidir. Devlet kapitalizmini bürokrasiyi giderek çoğaltan ve bireysel özgürlükleri kısıtlayan bir sistem olarak tanımlayan Başar'a göre, bu sistem ancak geçici bir süre uygulanabilirdi ve bu nedenle Türkiye'de de, memur devleti anlayışını besleyen devlet kapitalizminin bir değişim geçirmesi zorunluydu.¹²

Devlet kapitalizmi ve bürokratik mekanizma kaynaklı eleştiriler kongreye katılan diğer üyelerce de dile getirilmiştir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Feridun Ergin, devletçiliği, ekonomik işlerde siyasi unsurlar ile bürokrasiyi arttırarak ve zarar riskini vergi mükelleflerine yükleyerek yeni bir düzen kurmayı amaçlayan ve bu bağlamda sağlıklı işlemesi olanaklı olmayan bir sistem şeklinde tanımlamış¹³, Prof. Dr. Hazım Atıf Kuyucak da benzer tespitlerin yanı sıra, devlet işletmeciliğinin sakıncalarını:

“Müdahalecilik ve bilhassa devlet işletmeciliği milli emekten ve servet kaynaklarından azami randıman sağlayan bir usul değildir ve olamaz. Bu sistem

¹² Aynı Eser, s.139-142, 144-146.

¹³ Aynı Eser, s.152-155.

gittikçe artan ve umumiyetle Millet Meclisinin murakabesinden de sıyrılan bir devlet kapitalizmine ve binnetice de büyük makinenin başına geçenlerin tahakküm ve istibdatına müncer olabilir. Beşer hürriyetini sağlayacak ve fertlere refah ve saadet temin edecek yol da bu değildir.”¹⁴ sözleriyle ifade etmiştir.

Dönemin önde gelen iktisatçılardan olan Ord. Prof. Dr. Ömer Celal Sarc’a göre, uygulanan ekonomik sistem:

“...ferdi faaliyetleri esas olarak tanıdığı halde bu faaliyetlere saha bırakmamış olan, sermaye ve enerji israfına yol açan, servet kaynaklarımızın verimlendirilmesini, devletin asıl vazifelerini başarmasını güçleştiren bir rejim mahiyetini arz etmektedir.”¹⁵

Tekin Alp, “Devlet müfrit bir devletçilik zihniyeti ile, ferde ait iktisadi sahaya el koyduğu gibi mesleki teşekkülleri dahi inhisarı altına almıştır.”¹⁶ sözleriyle tepkisini dile getirirken, Tahsin Demiray Türkiye’deki memur sayısının çok kısa bir sürede 300 bini aşmasını devletçiliğin yoğun şekilde uygulanmasına kanıt olarak göstermektedir. Kalkınmanın kaynağını liberalizm olarak gösteren iktisat asistanı Kemal Tosun’a göre de, birtakım başarıları olan devlet işletmeciliğinin en büyük yanlışı zamana uygun şekilde oluşabilecek bir ekonomik zihniyeti daha doğmadan yok etmesidir.¹⁷

İstanbul Tüccar Derneği’nin tebliğinde de, devlet müdahaleciliğini reddetme imkanının olmadığı belirtilmekle beraber, yapılan en büyük yanlışı “bireyin yapamadığını devletin yapması” formülünün tam olarak hayata geçirilememesi olduğuna dikkat çekilmekteydi. Bunun sonucunda, bireylerin yapabileceği işler de devlete geçmeye başlamış ve geçici olması gereken devlet işletmeciliği sürekli hale dönüşmüştü.¹⁸

Görüldüğü gibi, çoğunlukla özel kesimi kısıtlar niteliğe bürünen bir devlet kapitalizmi anlayışından ve bunun yol açtığı aşırı bürokratikleşmeden şikayet edilmektedir. Bir başka ifadeyle, 1930’lardan itibaren uygulanan devletçilik politikası sorgulanmakta ve olumsuz yargılara varılmaktadır. Bireysel özgürlükleri de kısıtladığı savunulan bu politikanın gerisinde CHP hükümetinin siyaseti bulunduğundan, yöneltilecek eleştiriler ister istemez CHP iktidarına da

¹⁴ Aynı Eser, s.182.

¹⁵ Aynı Eser, s.198.

¹⁶ Aynı Eser, s.214.

¹⁷ Aynı Eser, s.235-236, 245.

¹⁸ Aynı Eser, s.237-238. Bu yöndeki eleştiri ve tespitleri diğer katılımcıların açıklamalarında da gözlemlemek mümkündür. Bkz., s.182-192, 250-251, 253. Açıklamaların bir kısmında özel kesimin eksikliklerine değinilse de, temel konu devletçiliğin eleştirisidir.

odaklanacaktır. Ne var ki, kongrede özellikle işçi ve köylü temsilcilerinin fikirleri yer almadığından, bu eleştirilerin “toplumsallığı” zedelenmekte ve adeta zenginleşen bazı kesimlerin dile getirdiği “tek boyutlu” bir muhalefete dönüşmektedir.

Bu eleştirilerin ardından sunulan çözüm önerilerine göz atıldığında, devletçiliğin tamamen kaldırılmasını değil uygulanma biçimini değiştirmeyi öngören bir anlayışın ağırlık taşıdığı anlaşılmaktadır. Ahmet Hamdi Başar’a göre, devletin kurduğu işletmeleri belirli bir süre sonra bireylere devrederek ekonomik alandan çekilmesi devletçiliğin dönüşümündeki en önemli ilkelerden birisi olacaktır. Başar, yeni devletçilik kararlarının belirlenmesi için de, iktisadi demokrasi adını verdiği bir mekanizmayı teklif etmektedir. Türkiye gibi, demokrasinin yeterince gelişmediği ülkelerde siyasi istikrarsızlık en önemli problem olduğundan, devletçilik politikasının uygulanmasını meclisin alacağı kararlara bırakmak doğru değildir. Başka bir deyişle, siyasi alandaki aksaklıkları ekonomik alana yansıtılmamak gereklidir. Bu açıdan, Ekonomik Genel Meclisi, Araştırma ve Plan Merkezi, demokratik örgü ve özerk işletmelerden meydana gelecek dörtlü bir iktisadi demokrasi mekanizmasının kurulması zorunludur. Serbest şekilde seçilenlerle hükümet tarafından atanan kişilerden oluşacak ekonomi genel meclisi kanunların oluşmasında danışma görevi yapacak, plan merkezi ise yerli ve yabancı uzmanlarla iş hayatında tecrübeli kişilerden teşkil edilecek ve ekonomik konuların tartışıldığı bir yer olacaktır. Her iki organın başarılı olabilmesi için demokratik örgüyü oluşturan meslek kuruluşları yanında üniversite, istatistik merkezi ve laboratuvar gibi kuruluşlarla da yakın bir ilişki ağının kurulması gereklidir.¹⁹

İktisadi demokrasinin son unsuru olarak da, bütün kamu kurumları ve devlet işletmelerinin özerk şekilde yönetilmesi ve bu çerçevede işletme yönetimlerinin hükümet memurlarından çok halka ve serbest meslek kuruluşlarına geçmesi sağlanmalıdır. Ahmet Hamdi Başar, bu noktayı en önemli mesele olarak öne çıkarırken, liman ve ofis gibi işletmelerin bunun ilk örnekleri olabileceğini dile getirmiş ve devlet sanayiinin de halkın katılacağı büyük anonim şirketlere devrini olanaklı görmüştür. Bunu kolaylaştırmak için de, fabrikaları devralacak şirketlere devlet tarafından asgari bir kar haddinin garanti edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁰

Tekin Alp’in düşüncesine göre de, zamanın şartlarına uygun bir devletçilik, öncelikle bürokrasi saltanatı yerine iktisadi demokrasinin getirilmesiyle mümkündür ve yeni devletçiliğin ilk ilkesi, devletin genel hizmetlere karşılık

¹⁹ Aynı Eser, s.146-148.

²⁰ Aynı Eser, s.148-149.

gelen işler dışındaki hiçbir ticari, sınai ve ekonomik işe yönelmemesi olacaktır. Tekin Alp, genel hizmet kriterini yalnızca yol, su, demiryolu, telefon, havagazı ve enerji santralleri gibi faaliyetlerle sınırlamayı geniş tutmasına ve tımar ürünlerini arttırmaya yönelik teşebbüsleri de bu kapsam içine almasına karşın, Türkiye'deki birçok devlet işletmesinin genel hizmet mantığıyla çalıştığını düşünmekte ve bu tür faaliyetlerin, hangi önemde olurlarsa olsunlar diğer pek çok ülkede yapıldığı gibi özel kesime bırakılması gerektiğine inanmaktadır.²¹

Uygulamanın ikinci ilkesi, devletin bir yandan özel kesimi yüksek seviyede desteklerken, diğer yandan da kamu çıkarlarını gözetmesi, işçi ve tüketici haklarını koruması ve sosyal konuların adalet çerçevesinde çözümlenebilmesi için çaba sarf etmesi şeklinde belirtilirken, bununla bağlantılı olarak, devletçiliğin üçüncü ilkesi beş-on yıllık dilimi kapsayan ve devletin hakemlik rolünü oynamasını olanaklı kılan geniş kapsamlı bir ekonomik planın yapılması olarak açıklanmaktadır.²²

Tekin Alp'in öne sürdüğü yeni devletçiliğin dördüncü ilkesi ise, Ahmet Hamdi Başar'ın görüşlerine benzer biçimde, ekonomik işlerin idari yapıdan etkilenmeden yapılmasını sağlayacak olan dördüncü kuvvet adlı bir organın kurulmasıdır. Meclise bağlı olarak çalışması dışında bağımsız bir organ olarak faaliyet gösterecek ve uzman kişilerden meydana gelecek dördüncü kuvvete devlet işletmelerinin devredilmesi öngörülmektedir. Böylelikle, işletmelerin kar amacı yerine ülke çıkarları ve sosyal yardım anlayışını ön plana almaları gerçekleşeceğinden, bu hareket aslında bir millileştirme ve iktisadi demokrasi anlamı taşıyacaktır.²³

Prof. Dr. Hazım Kuyucak, devletin ekonomik alandaki görevini toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla müdahalelerde bulunması ve bireylerin özgürlüklerini kısıtlamaması şeklinde tanımlayarak, serbest rekabete dayalı sistemi ekonomik işleyişi yürütmeye yeterli gördüğünden, devlet faaliyetlerini iç ve dış güvenlik konularıyla sınırlamaktaydı. Bu nedenle, devlet özel teşebbüsün bulunduğu sanayi alanlarına girmemeli, milli savunma açısından gerekli görülen kuruluşların da özel kesime yaptırılmasına çalışılmalı, maden işlerindeki tekeli anlayıştan vazgeçilmeli, devletin hiçbir alanda hem girişimci, hem de düzenleyici olarak bulunmasına izin verilmemeli ve son olarak sağlıklı

²¹ Aynı Eser, s.203, 205-206.

²² Aynı Eser, s.206-208.

²³ Aynı Eser, s.208-210.

ekonomik kararların alınabilmesi amacıyla tarafsız uzmanlardan kurulacak ve fikirlerine müdahalede bulunulmayacak bir araştırma enstitüsü kurulmalıydı.²⁴

Ömer Celal Sarc'ın tespitlerine göre, devletçiliğin ekonomik işlerde bireylere rehberlik edecek biçimde uygulanması gereklidir ve devlet ekonomik faaliyetleri bir yandan denetlerken, diğer yandan güçlü bir şekilde teşvik etmeli ve ekonominin başarısını sağlayacak altyapı ve yönetim gibi çalışmalara yönelmelidir. Ömer Bey, devletin sürekli olarak işletmecilik yapabileceği alanları fiili bir tekele karşılık gelen ve rekabet ortamı içinde yürütülmesi rasyonel olmayan sektörler olarak ifade ederken, demiryollarını, benzeri olmayan madenleri, gizli silahların üretimini, fiili bir tekele yol açabilecek sektörleri, sadece devlet ihtiyacını karşılayan işletmeleri, orman kuruluşlarını ve devletin piyasada düzenleyicilik görevini yapabilmesi için gerekli bulunan işletmeleri bu kapsam altında değerlendirmektedir. Bunların dışındaki alanlar, yüksek sermayeye gereksinim göstermeleri ya da ekonomi için anahtar niteliği taşımaları durumunda bile özel kesime açık tutulmalı, kurulacak devlet işletmelerine olabildiğince özel sektörün de katılımı gerçekleştirilmeli ve isteklileri çıktığı zaman mutlaka devletin elinde kalması gerekenler dışındaki tüm kuruluşlar özel sermayeye devredilmelidir.²⁵

Dr. Mustafa Elmalı, planlı bir sanayileşmeyi öne çıkararak devlet-özel kesim uyumuna dayalı bir ekonomik işleyişi önerirken, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Umumi Katibi Şevki Göklevent de, süratle sanayileşebilmek için askeri sanayi dışındaki tüm devlet sanayiinin anonim şirketler haline getirilerek halka satılmasını teklif etmekte ve henüz özel sermayeler yeterli birikime sahip olmadıklarından, buradan elde edilecek gelirle devletin yeni sanayi yatırımları yapması tezini ortaya atmaktadır.²⁶

Kemal Tosun'a göre ise, ekonomik kalkınma liberal politikaların uygulanmasıyla olanaklıydı ve kamu otoritesi ekonomik alanda işletmeci olarak görünmekten çok insanlarda adalete dayalı bir iktisadi zihniyeti yaratmaya çalışmalıydı. Devletin en büyük müdahale alanını ise, sosyal politika alanı oluşturacaktı. Bu çerçevede, devlet, sosyalizmin en güçlü demagoji alanı olan sınıf karşıtlığını temelden halledebilmek için proletaryanın oluşmamasına yönelik önlemler alacak ve büyük işletmeler yerine orta ve küçük işletmelerin kurulmasını teşvik edecek politikalar üretilmesi bu önlemlerin temelini oluşturacaktı. Kemal Tosun, Türk neo-liberalizm politikasının esaslarını

²⁴ Aynı Eser, s.174-181.

²⁵ Aynı Eser, s.199-200.

²⁶ Aynı Eser, s.182, 185, 194.

belirleme yetkisini de, meclise bağılı olması yanında özerkliği de bulunan ve uzmanlardan kurulan bir İktisat Şurası'na vermekteydi.²⁷

Buna karşılık, Prof. Dr. Ahmet Ali Özeken, tüm hatalarına karşın devlet işletmeciliğini özellikle bazı alanlarda uzun süre devam etmesi zorunlu olan bir realite olarak düşünüyor ve bu devamlılığı gerçekleştirmek için de, bütün sanayi işletmelerinin profesyonel işçilere kavuşturulması, yönetim kademelerine sorumlulukları kadar yetkileri de geniş tutulmuş iş adamı ruhu taşıyan yöneticilerin getirilmesi, maliyet politikası anlayışının sistemleştirilmesi, olumlu sonuçlara değer veren bir personel ve maaş politikasının benimsenmesi ve çalışmalarda ticari işleyişin hakim kılınması maddelerini sıralıyordu.²⁸

İstanbul Tüccar Derneği de, devlet işletmelerinin bir çoğunun iş hayatına devredilebilecek duruma geldiğini, bu nedenle devlet işletmeciliğinin bireylerin yapamadığı işlere yönelmesi ve girişimcileri destekleyen politikaların sürdürülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunun dışında, uzmanlardan oluşacak bağımsız bir araştırma merkeziyle, bu organın yapacağı teklifleri inceleyip karar verecek bir Ekonomi Genel Meclisi'nin kurulması istenmiş, limanlardan başlamak üzere kamu yararına işlemesi söz konusu olan devlet işletmelerinin de özerk kuruluşlar haline getirilmesi önerilmiş, başta oda ve cemiyetler olmak üzere her türlü meslek kuruluşunun devletten bağımsız olması ve dış ticaret işlerine yönelik düzenlemelerin tüccarların kuracağı bir organizasyona devredilmesi üzerinde durulmuştur.²⁹

Diğer konuşmacılardan Tahsin Demiray, sorunların çözümünü milletin her alanda aktif hale getirilmesi olarak gösterirken, Ahmet Ziya Haznedar, devletçiliğin sermayedarların yapamayacağı işlere yönelen bir çizgiye çekilerek geçici bir politika olarak düşünülmesi ve özel kesime kesin güvenceler verilmesini istemiş, Osman Şakar milli savunma dışındaki teşebbüslerin özel kesime devrini öngörmüş, Akil Koyuncu kooperatifçilik tezini öne çıkarmış, müteahhit Hamit Ataç da hazırladığı raporda, hükümetçilik anlayışının tamamen kaldırılması ve Sümerbank fabrikalarının anonim şirketler haline getirilmesi dikkat çekmiştir.³⁰

Tüm bu görüşlerin dışında, katılan il delegelerinin önemli bir kısmının da uygulanan devletçiliğe ilişkin eleştiriler yönelttiği gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Örneğin, Gümüşhane delegesi Zeki Kadiroğlu sistemin yeniden

²⁷ Aynı Eser, s.236.

²⁸ Aynı Eser, s.217, 224.

²⁹ Aynı Eser, s.238-240.

³⁰ Aynı Eser, s.250-251, 253, 258-260, 263.

yapılandırılması gereğine işaret ederek devletçiliğe yönelik eleştirisini: “Hükümetin iktisadi devletçiliği askeri sanayi, büyük maden ve büyük sanayi işlerine inhisar etmeli, kibritçiliğe değil.”³¹ sözleriyle dile getirmişti. Uzunköprü delegesi Mehmet Koç, kalkınmanın köy kökenli olabileceğini söylerken, Manisa delegesi Abdülkadir Atalay aşırı devletçiliğe ilişkin olumsuz düşüncelerini yansıtmış, yazar Arslan Tufan, devletçiliğin halkın ilerleyişi karşısında geri kaldığını ifade ederek artık devlet sermayesinin sanayie değil tarıma aktarılması gerekliliği üzerinde durmuş,³² Diyarbakır delegesi Ferid Bilen ve İzmir sanayi birliği temsilcisi Hilmi Selvili de, devletçiliğe ilişkin eleştirilerini aktarmışlardı.³³

Kongrede ortaya atılan çözüm önerileri, saf bir liberalizm ya da planlı sanayileşme gibi azınlıktaki fikirler dışarıda bırakılırsa, devletçilik politikasının tümüyle “liberal devletçilik” anlayışına dönüşmesini öngören bir genellik taşımaktadır. Diğer bir deyişle, karma ekonomi devam etmekle birlikte, devletin konumu özel sermaye lehine gerileyecekti. Bunun sonucu olarak, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi, devlet müdahaleciliğinin teşvikler dışında en aza indirgenmesi ve bağımsız bir kurum aracılığıyla ekonomik kararların “siyasetin” etkisinden kurtarılarak “pazar ekonomisi” kurallarının egemen kılınmaya çalışılması gündeme getiriliyor ve devlet işletmeciliği kesin çizgilerle sınırlandırılarak özel kesimin faaliyet alanlarını engellemeyecek aksine onun gelişimine fayda sağlayacak alanlara kaydırılıyordu. Ekonomik kararların alınmasına bağımsız bir kurum aracılığıyla ortak olunmak istenmesi de, bu değişimin önemli bir unsurunu oluşturmaktaydı. Ayrıca, bu süreçte devletin sosyal adalet için yapacağı müdahalelerin ve planlama çalışmalarının da genel yapıyı bozmaması gerekiyordu. Tüm bunların sonucunda ortaya çıkacak ekonomik ortam, geçmişe kıyasla daha “liberal” bir karakter taşıyacağından ticaret ve sanayi sermayesinin çok daha hızlı gelişimi güvenceye alınabilecekti.

Bunun yanında, Zafer Toprak’ın deyimiyle, İkinci Dünya Savaşı sonrası konjonktüründe ortaya çıkan yeni ekonomik arayışlara İstanbul iş çevreleri ve meslek odalarının yanıtını simgeleyen ve devletçiliğe neo-liberal bir açılım kazandıran³⁴ Türkiye İktisat Kongresi’ndeki öneriler, bu kesimlerin siyasi muhalefetine başka bir deyişle eleştirilen devletçiliğin yürütücüsü konumundaki

³¹ “İktisat kongresi devam ediyor”, Son Posta, 24 Kasım 1948, s.7.

³² Aynı Eser, s.7.

³³ Hüsameddin Polat, “İktisat Kongresinde devletçiliğe hücumlar”, Cumhuriyet 25 Kasım 1948, s.4. Bu konuda ayrıca bkz., “İktisat kongresinin bu sabahki toplantısı”, Son Saat, 23 Kasım 1948, s.1, 5.

³⁴ Zafer Toprak, “Unutulan Kongre: 1948 Türkiye İktisat Kongresi”, İktisat Dergisi, Sayı: 211-212, Haziran-Temmuz 1982, s.41.

CHP'ye yönelik olumsuz tavrını da belirginleştirmekteydi. Kongreye katılan akademisyen kesiminin de büyük ölçüde desteklediği devletçilik eleştirisinin yanına, bürokrasiyi arttırma ve anti-demokratik hareket etme saptamalarını da ekleyerek ön plana çıkan bu muhalefet, yeni bir devletçilik alternatifiyle birlikte aslında bunu uygulayacak yeni bir siyasi çizgiyi önermekteydi. Böylelikle, aksi söylenmesine karşın, toplantının önemli bir siyasi mesaj taşıdığı gerçeği de ortaya çıkıyordu. Bu nedenle, Türkiye İktisat Kongresi'nin, bir taraftan 1930'lardan bu yana uygulanan devletçilik politikalarına cephe alarak, diğer taraftan alternatif politikaları ortaya atarak, etkileri günümüze kadar ulaşacak hem ekonomik, hem de siyasi bir tartışma sürecini başlattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ne var ki, çözüm önerilerinde de işçi ve köylü kesimlerinin bakış açıları yer almadığından, bu alternatif devletçilik önerilerinin geniş bir toplumsal muhalefetten kaynaklandığını ve ortak çıkarları temsil ettiğini söylemek mümkün değildir. Aksine, kongre düzenleyicileri olarak işçi ve köylülerin temsiliyeti konusunda aktif bir çaba harcamayan ve daha fazla zenginleşmeye aday olan toplumsal kesimlerin, kendilerine elverişli bir ekonomik ve siyasal ortam yaratma amacıyla muhalefet yaptıkları tezi güçlenmektedir.

Kongrede Kabul Edilen Devletçilik Raporu

Altı gün boyunca devam eden kongre sonucunda, her tartışma gündemi için komisyonlar birer rapor hazırlamıştır. Yedi madde halinde düzenlenen devletçilik raporunda, devletin izlemesi gereken ekonomi politikası:

“Devletin iktisadi siyaseti, hususi mülkiyete dayanan, ferdin iktisadi hürriyetlerini koruyan, iktisadiyat sahasında hususi teşebbüsü esas tutan ve milli ekonomiye rehberlik eden ve içtimai adaleti ehemmiyetle ele alan bir sistem olmalıdır.”³⁵ sözleriyle ifade edilmektedir.

Rapor, Cumhuriyet yönetiminin ekonomik temelleri atabilmek için birçok alanda işletmeci olarak faaliyet gösterip çeşitli tekeller meydana getirdiğinin altını çizerken, mevcut koşullarda yapılması gerekeni, devlet işletmeciliğini belirli bir süre devam ettirdikten sonra devletin işletmecilik faaliyetinden ayrılıp

³⁵ 1948 Türkiye İktisat Kongresi (22-27 Kasım 1948) Kongre Bülteni, s.27. Altmış sekiz kişinin yer aldığı devletçilik komisyonunda, Muhlis Ete, Şevket Süreyya Aydemir, Ahmet Hamdi Başar, Feridun Ergin ve Ömer Celal Sarç gibi o dönemin tanınmış isimleriyle birlikte iş çevrelerinden kişiler bulunmaktaydı. Bkz., s.4-5.

asıl görevi olan inceleme, düzenleme ve denetim konularına yönelmesi şeklinde aktarmaktadır. Bu çerçevede, birinci derecede kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlar dışındaki işlerden devlet kademe kademe çekilmeli ve özellikle de serbest piyasadaki özel teşebbüsler karşısında hem rakip, hem de denetleyici konumunda bulunmamalıdır.³⁶

Devlet tarafından işletilmesinde sakınca görülmeyen alanlar demiryolları, işletimleri özerk yönetimlerde olmak koşuluyla limanlar ve kredi kuruluşları, PTT, radyo, önemli enerji işletmeleri, özel girişimin kanuni faaliyet alanı dışındaki ormanlar, üreticilerin ürünlerinin değerini koruyacak kurumlar, tekell şeklinde bulunmamak şartıyla posta ve yolcu gemiciliği, her çeşit öğretim müesseseleri ve son olarak özel kesimin gidemeyeceği ve ekonomik kalkınmaya ihtiyacı olan yörelerdeki sanayi teşebbüsleri olarak sıralanırken³⁷, devletin gelecekteki konumu:

“Devlet bundan böyle amme mahiyetini haiz olmayan işletmelere devam etmemeli ve yeni tesisler ve tevsiler yapmamalı ve mevcut işletmeleri peyderpey hususi teşebbüslere ve kooperatiflere devretmek üzere esaslar hazırlamalıdır.”³⁸ sözleriyle saptanmıştır.

Raporda işaret edilen bir konu da, teşvik, denetim ve müdahale gibi faaliyetler yürütülürken hazırlanacak olan mevzuatların ve özellikle de yapılacak uygulamaların, özel işletmeler ile devlet işletmelerini eşit hukuki ve ekonomik koşullar altında bulundurmasına özen gösterilmesidir. Bu doğrultuda, özel sermayeye güven sağlayacak bir istikrar politikası oluşturulması istenirken, milli ekonominin dünya koşullarına uyum sağlamasını güçleştiren vergi ve resimlerin gözden geçirilmesi, koruma politikasının kademeli şekilde hafifletilmesi ve anormal ayrıcalıklara sahip olmamak kaydıyla yabancı sermayenin ülke ekonomisine katılmasına yardım edecek önlemler alınması gereği vurgulanmaktadır.³⁹

Son olarak, bazı konuşmacıların dileklerine paralel şekilde, ülke ekonomisini incelemek üzere bilimsel nitelikleri ve iş hayatındaki başarılarıyla tanınmış tarafsız iktisatçılardan teşkil edilecek bir enstitünün kurulması gerekli bulunmuş ve kurumun çalışma biçimi ve görevleri:

³⁶ Aynı Eser, s.27.

³⁷ Aynı Eser, s.27-28.

³⁸ Aynı Eser, s.28.

³⁹ Aynı Eser, s.28.

“Hükümetin bu enstitü çalışma ve kararlarına müdahale etmemesini dilerken, milli ekonomiyi ilgilendiren esas mevzular ve bilhassa bundan böyle iktisadi sahada devletin rol alması lüzumlu görülen hususlar hakkında yapılacak tetkiklerde bu enstitünün vâzifelendirilmesini lüzumlu görürüz.” tespitiyle açıklığa kavuşturulmuştur.”⁴⁰

Kongrenin sonuçlanmasının ardından, Sanayi Birliği başkanı Cudi Birtek, genel sıkıntıları yansıtan bu kararların hükümete yol gösterici olması dileğini ifade etmiş, kongre başkan vekili Kazım Taşkent ve düzenleme komitesi üyeleri Muhlis Erdener ve Refii Şükrü Suvla da, alınan kararların siyasi iktidar tarafından dikkate alınması yönünde açıklamalar yapmışlardır.⁴¹

İş çevreleri ve akademisyenlerden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanan devletçilik raporu, toplantıda aktarılan eleştirel devletçilik düşüncelerinin ve alternatif önerilerin “resmileştirilmesi” açısından önem taşımaktadır. Böylelikle, eleştirilerin bireysel düzlemde kalması önlediği gibi, fikirlerin bilimsel bir tabana dayandırılmasına çalışılmakta ve kararların dikkate alınması gerektiği açıklamaları da yapılarak varolan iktidara somut bir siyasi mesaj aktarılmaktadır. Hatırlanacağı gibi, kongreye katılan bazı kişiler bu mesajın değerlendirileceğinden umutlu olmadıklarından yeni siyasi oluşumlara yönelik bir tavır sergilemişlerdir. Dolayısıyla, rapor, kongredeki toplumsal kesimlerin CHP’ye yönelik ekonomik ve siyasi muhalefetini ve alternatif politikalarını toplu şekilde yansıtan bir belge ya da bildiri olarak yorumlanabilir.

Kongrenin Basındaki Yansımaları

İktisat Kongresi’ndeki tartışmalar, basın tarafından da ilgiyle izlenmiş ve farklı değerlendirmeleri ortaya çıkarmıştır. Genel olarak bakıldığında, kongre düzenlenişinin olumlu tepkiler almasına karşılık, devletçilik konusunda alınan kararların farklı yorumlandığı gözükmektedir. Kararlar, bir kısım basın organları tarafından desteklenirken, diğer bir kesim tarafından ya şiddetle eleştirilmiş ya da temkinli yaklaşımlara konu olmuştur.

⁴⁰ Aynı Eser, s.28.

⁴¹ Hüsameddin Polat, “İktisad Kongresi kararlarının akıbeti”, Cumhuriyet, 29 Kasım 1948, s.3. Aynı haberde, CHP çevrelerinin, kongre kararlarının dikkate alınmasının ancak bir kurultay çerçevesinde ve CHP programının değişmesiyle mümkün olabileceğini söyledikleri belirtiliyordu.

Kongre öncesinde, İstanbul Tüccar Derneği yayın organı olan Türkiye İktisat Mecmuası'nın Eylül 1948 tarihli sayısında yazan A.Dündar, kongre toplanma inisiyatifinin serbest meslek sahipleri ve bilimsel kuruluşlardan kaynaklanmasından yola çıkarak, toplantının ekonomik boyutunun yanında ülkenin demokratik gelişiminde taşıyacağı önemli role değiniyor⁴² ve bu noktayı bir "devrim" niteliğinde yorumluyordu:

"Bu suretle memleketin büyük davaları üzerinde fikir beyan etmek ve karar vermek vazife ve mes'uliyetinin artık yalnız devlete ve onun memurlarına ait olmadığı bir vakıa olarak kabul ve ilan edilmiş bulunuyor. Serbest meslek teşekkülleri, serbest fikir ve ihtisas adamları üzerlerine düşen vazifeyi yapmaya başlamıştır. Bu hayatımızda büyük bir inkılap teşkil eder."⁴³

Kongre sürecine en büyük desteği verenlerin başında gelen Ahmet Emin Yalman, Vatan'daki köşesinde, toplantıyı: "...bin iki yüz elli fikir ve iş adamı iktisadi ve mali hayatımızı felç halinde tutan amillere karşı taarruz açtılar."⁴⁴ sözleriyle tanımlamış ve bir katılımcının ifadesini tekrarlayarak, kongrenin ekonomik açıdan bir Erzurum ve Sivas Kongresi derecesinde önem taşıdığını ve milletin kötü gidişe karşı bayrak açtığını söylemiştir. Devletçilik adı altında yürütülen, gerçekte ise iktisadi vasilik anlamına gelen bu sistemin değişmemesinin Amerika ile ekonomik yakınlaşma olanaklarını da tehlikeye düşüreceğini ifade eden⁴⁵ Ahmet Emin Bey'e göre, mevcut devletçiliği devam ettirmek konusunda artık CHP de sabit fikirli hareket etmemektedir. Yazar, böyle bir kongre düzenlenmesini özel teşebbüsün ne denli üstün bir teknikle hareket etmeye hazır bulunduğu bir göstergesi olarak yorumlarken, beklenen sonucu da: "... İstanbul İktisat Kongresinin, zaten çökmeye müheyya [hazır] olan iktisadi vasilik sistemine son darbeyi indireceğini ve yeni bir istikbalin başlangıcı olacağını kuvvetle ümid ediyoruz."⁴⁶ sözleriyle aktarmaktadır.

⁴² A.Dündar, "Türkiye İktisat Kongresi", Türkiye İktisat Mecmuası, Sayı: 8, Eylül 1948, s.5-6. Kongre katılımcılarından Cihad Baban da, Tasvir gazetesindeki yazısında, kongrenin toplanabilmesini demokrasinin sağladığı özgürlük ortamıyla ilişkilendirmektedir. Bkz., Cihad Baban, "Yarın büyük iktisat kongresi toplanıyor", Tasvir, 21 Kasım 1948, s.1, 5.

⁴³ A. Dündar, a.g.m., s.6. Kongrenin başlangıcında basın organlarının tepkisi genellikle olumludur. Bazı değerlendirmeler için bkz., Yekta Ragıp Önen, "İktisat kongresinden ne bekliyoruz?", En Son Dakika, 23 Kasım 1948, s.3. Mehmet Faik Gürtunca, "Bugünkü İktisat Kongresi", Her Gün, 22 Kasım 1948, s.1, 3. Rıza Ruşen, "Türkiye iktisat kongresi", Her Gün, 23 Kasım 1948, s.2. Etem İzzet Benice, "Türkiye İktisat Kongresi", Son Telgraf, 23 Kasım 1948, s.1. Hasan Ali Ediz, "İktisat Kongresi", Son Posta, 24 Kasım 1948, s.5.

⁴⁴ Ahmet Emin Yalman, "İktisadi vasilikten azadlık", Vatan, 23 Kasım 1948, s.1.

⁴⁵ Aynı Eser, s.1.

⁴⁶ Aynı Eser, s.3.

Ahmet Bey, 26 Kasım'daki yazısında, bilim adamları ile iş dünyasını karşı karşıya getiren ortamı olumlu biçimde değerlendirmekte, hükümetin kongreye yönelik duyarsızlığını ağlanacak derecede kötü bir durum olarak görmekte ve bireyi öne çıkaran Amerikan sistemini her türlü gelişmenin kaynağı olarak övmektedir. 27 Kasım'daki yazısında ise, devletin, politikayı ekonomiye sokmadan hareket ettiği, görevi olmayan alanlara karışmadığı ve ekonomik istikrarı ve güveni sağladığı taktirde, hem özel teşebbüsün ülkenin kalkınmasında büyük rol oynayabileceğini, hem de hazinenin kasasının dolacağını belirtmektedir.⁴⁷

Kongrenin bitmesinden sonra yazdığı yazıda Ahmet Emin Bey, resmi iktidarın yapılan eleştiri ve tespitleri çok fazla dikkate almamasından yakınmaktaydı. Ona göre, devlet işletmelerinin birer yük halinde devam etmesi, tarım, hayvancılık, balıkçılık ve turizm gibi alanlara gereken önemin verilmemesi ve yeni sanayi planlarının temelden yoksun bir şekilde hazırlanması bu ilgisizliğin sonuçlarıydı.⁴⁸ Aşırı devletçilik taraflılarıyla kızıl solcuları da doğal müttefik olarak gören yazar, koyu devletçilerin amacını: "...vatandaşın iktisadi hürriyete kavuşmaması ve hükümet ve partinin nüfusu altında kalması..."⁴⁹ sözleriyle ifade etmiş ve CHP'nin totaliter kesiminin engellememesi halinde alınan kararların uygulanarak ekonomik reform yapılabileceğini ileri sürmüştü. Dolayısıyla, hükümet bu kongreyi kendi aleyhine yapılan bir eylem olarak değil, aksine kendisine uzatılan bir can kurtaran olarak değerlendirmeliydi.⁵⁰

Aynı gazetede yazan Sadun G. Avcı'nın yorumuna göre, devletçilik tartışmalarında haklı olanlar makul bir devletçiliğin uygulanmasını kabul eden ancak aynı zamanda CHP'nin uyguladığı devletçiliği eleştirenlerdir. İktidar partisi tam aksi bir görüşten yola çıkmasına karşın özel kesimin faaliyet alanlarını olabildiğince daraltmış, bu konuda kesin sınırlamaları belirlemedi, istikrarsızlık nedeniyle yabancı sermayeyi ürkütmüş, mümkün olduğu halde bazı işlerde özel kesimle ortaklık yapmamış ve nihayet maliyet fiyatlarının normalin çok üzerinde gerçekleşmesine neden olmuştur. İşte bu sebeplerle, devletçiliği

⁴⁷ Ahmet Emin Yalman, "Hakikat şimşeği", Vatan, 26 Kasım 1948, s.1, 3. "Devletin karşısında Türk iş adamı", Vatan, 27 Kasım 1948, s.1, 3. Kongre sürecinin sağladığı "ekonomik tanışma" ortamının faydası Muhlis Ete tarafından da dile getirilmiştir. Bkz., Muhlis Ete, "1948 Türkiye İktisat Kongresinin Bilançosu", Türk Ekonomisi, Yıl: 6, Sayı: 65, Kasım 1948, s.268.

⁴⁸ Ahmet Emin Yalman, "Hükümete bir can kurtaran", Vatan, 28 Kasım 1948, s.1, 3.

⁴⁹ Aynı Eser, s.3.

⁵⁰ Aynı Eser, s.3.

yıkamak değil tüm aksaklıklarını gidererek işleyiş tarzını değiştirmek gereklidir ve bu görev CHP'ye düşmektedir.⁵¹

Son Saat'teki köşesinde Mehmedalioğlu, gelişmeleri olumluyla birlikte geçmişteki örneklerden yola çıkarak, hükümetin kendisinin düzenlemediği bir kongrenin sonuçlarını dikkate almakta çekimser davranacağını belirtmiş,⁵² Bahadır Dülger de, toplantıyı bir halk teşebbüsü olması nedeniyle 1923 kongresinden daha anlamlı gördüğünü ve ağır yük altında bulunan tüccar ve sanayicilerin ilk defa bu kongreyle görüşlerini açıklama olanağına kavuştuklarını yazmıştır. Devletçiliğin bu denli eleştirildiği bir ortamda partinin savunma yapacak hiç kimseyi göndermemesini bir gaflet şeklinde niteleyen yazar, Tasvir gazetesindeki yazısında ise, ülke koşullarının ılımlı bir devletçiliği ve özel teşebbüsü birlikte uygulamayı zorunlu kıldığını aktarmıştır. Bahadır Bey'e göre, devletçilik başlangıçta bu şekildeyken CHP'nin giderek artan ekonomik baskısı sonucunda yaşanan ortam meydana gelmiştir ve kongrede bu denli şiddetli eleştirilerin gündeme gelmesinde de CHP'nin izlediği bu baskıcı politikanın etkisi vardır.⁵³

Devletçilik aleyhine yapılan şiddetli eleştirileri yanlış uygulanan devletçilik politikasına bağlayan Akşam gazetesi yazarı Şevket Rado, özellikle altyapı ve doğu kalkınması gibi işler dururken, devletin domates suyu ve gazoz üretimi gibi alanlara yönelmesi ve memur zihniyetini arttırmasını eleştirmiş⁵⁴, Son Posta'daki yazısında Selim Ragıp Emeç de, sınırlı bir kesimin taleplerini dile getiren bir anlayışta olmakla beraber, toplantının benzerleri için bir örnek oluşturacağını söylemiş, halen uygulanmakta olan kapalı devlet iktisatçılığı rejiminin artık sürdürülemeyeceğini ifade etmiş ve hükümetin kongreye katılmamasına tepki göstermiştir.⁵⁵

Görüldüğü gibi, basının kongreyi destekleyen yorumları katılımcıların eleştirileriyle paralellik taşımakta ve hükümetin kongreye katılmaması önemli

⁵¹ Sadun G. Avcı, "Devletçilik bahsi", Vatan, 26 Kasım 1948, s.2.

⁵² Mehmedalioğlu, "Türkiye iktisat kongresi", Son Saat, 24 Kasım 1948, s.3.

⁵³ Bahadır Dülger, "İktisat kongresi ve CHP", Son Saat, 23 Kasım 1948, s.1, 5. "İktisat kongresinde iki fikir çarpışıyor", Tasvir, 25 Kasım 1948, s.1, 5. Buna paralel olarak, 24 Kasım 1948 tarihli Hürriyet gazetesindeki haberde de, 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nden bu yana ekonomik kalkınmanın sağlanamadığı, aynı meselelerin konuşulmaya devam edildiği ve tepeden yönetim sisteminin 25 yıldır değiştirilmediği vurgulanarak, yeni kongrenin çok faydalı olacağı öne sürülüyordu. Ayrıca, hükümetin kongreye yönelik ilgisiz tavrı da eleştirilirken, bu toplantıda konuşan kişilerin fikirlerinden yararlanılması gerektiğine dikkat çekiliyordu. "İktisat Kongresi", Hürriyet, 24 Kasım 1948, s.1

⁵⁴ Şevket Rado, "İktisat Kongresinde devletçiliğin tenkidi", Akşam, 27 Kasım 1948, s.2.

⁵⁵ Selim Ragıp Emeç, "İktisat Kongresi", Son Posta, 24 Kasım 1948, s.1, 7.

bir hata olarak yansıtılmaktadır. Böylece, devletçiliğin özel sermaye lehine liberal bir dönüşüm geçirmesi tezi de desteklenmektedir. Bunun yanı sıra, uygulanan devletçilik politikasının ekonomik sakıncalarıyla birlikte demokratik rejimle de çelişikliği gündeme getirilerek, değişen dünya konjonktürüne ve özgürlük düşüncesine atıfta bulunmaktadır. Hükümet düzeyinde katılımın olmamasına ilişkin açıklamalar, bu eleştirileri arttıran ve adeta kararların dikkate alınmayacağı yönündeki açıklamaları tamamlayan siyasi bir mesaj niteliğindedir. Her ne kadar, yapılan yorumlarda CHP'nin tamamen göz ardı edilmesi söz konusu değilse de, eleştirilerin siyasi iktidarın konumunu hedef alan bir nitelik taşıdığı açıktır. Bu açıdan, devletçilik uygulamalarından kaynaklanan hoşnutsuzluk akademisyen ve iş çevreleri yanında basın da bir kısmı tarafından paylaşılmakta ve CHP'ye yönelen muhalefet hareketi destek bulmaktadır.

Dönemin önde gelen basın organlarından birisi olan Cumhuriyet gazetesindeki yorumlar, kongrede öne sürülen kimi eleştirileri kabul etmekle beraber, devletçiliğin kazanımlarını da öne çıkaran ve yeni dönemde daha "ılımlı" bir devletçilik uygulanmasını isteyen bir çizgidedir. Ahmed Ali Özeken, zorunlulukların sonucu oluşan birtakım ekonomik anlayışlar artık değiştiğinden, devletçilikte yeni bir düzenlemeye bir başka deyişle revizyona gidilmesi gerektiğini yazmış⁵⁶, Sadri Maksudu ise, Roma devletinden verdiği örneklerle aşırı devletçiliği kötüleyerek şu saptamayı yapmıştır:

"Devletçilik devlet başında bulunan bir küçük zümrenin iktisadi hayatı millet içindeki bütün diğer faal, zeki, münevver ve müteşebbis zümrelerden daha iyi anladığı, daha iyi idare edebileceği faraziyesine dayanmaktadır. Maalesef bu faraziye hiçbir zaman doğru olmamıştır. Bu faraziye doğru olmadığı için iktisadi devletçilik de hiçbir zaman istihdaf ettiği gayeye ulaşmamıştır."⁵⁷

Nadir Nadi de, köşesinde, bilimsel bir anlam taşıyan kongrenin önemine işaret ederken, iktisadi devletçilik aleyhine yöneltilen eleştirilerin doğruluğu kabul etmekte ancak bunun devletçilikten tamamen vazgeçilmesi anlamına gelmemesi gerektiğini yazmaktadır. Liberal düşüncenin Türkiye açısından yetersizliğini vurgulayan ve bu nedenle gelecekte de devletçiliğe gereksinim duyulacağını ifade eden Nadir Bey'in deyişiyle, iktisadi devletçilik ile demokrasi arasında herhangi bir çelişki bulunmadığı gibi demokrasiye geçişin yeni yaşandığı Türkiye ortamında devletçiliğin çok daha sağlıklı

⁵⁶ Ahmed Ali Özeken, "Sanayi hayatımızda devlet müdahaleciliği ve işletmeciliği", Cumhuriyet, 29 Kasım 1948, s.2.

⁵⁷ Sadri Maksudi, "Tarihte devletçilik", Cumhuriyet, 3 Aralık 1948, s.2.

uygulanabilmesinin koşulları da böylece oluşmaktadır.⁵⁸ Bir başka yazısında, Şevket Süreyya'nın devlet işletmelerini savunan tezlerine karşı çıkan Nadir Bey'e göre, devlet işletmelerinin hazineye verdiği vergiler maliyetlerinin çok üzerindeki satış fiyatlarına dayalı olduğundan, işletmelerin halkı istismarı söz konusudur ve devletçiliğin buna izin vermemesi gerekir. Yazar bu eleştirisini: "Devlet iktisadi işletmeleri, bugünkü şekle, halka hizmet etmekten ziyade kolayca ve son derece adaletsizce vergi toplamaya yaramaktadır."⁵⁹ saptamasıyla somutlaştırmaktadır.

Buna karşılık, CHP'nin resmi yayın organı konumunda bulunan Ulus gazetesindeki yorumlar, partinin devletçilik politikasını destekleyen ve kongre sürecini daha çok olumsuz bir bakışla ele alan unsurlar içermektedir. Peyami Safa, 25 Kasım 1948 tarihli yazısında kongreye davet edilen 1300 delegenin içinde iktisatçıların azınlıkta kalmasını bilimin dışlanması olarak yorumlamış ve bunun iktisat değil bir ticaret kongresi olduğunu belirterek böyle bir kongreden büyük bir fayda beklenmemesi gerektiğini ileri sürmüştür.⁶⁰

26 Kasım'daki yazısında Ahmet Hamdi Başar'ı hedef alarak, onu, "tüccarı okşamak" niyetiyle liberal gözükken gerçekteyse şiddetli bir devletçiliğe taraftar bir kişi şeklinde gösteren ve eleştiren Peyami Bey⁶¹, 20 Aralık'taki yazısında ise, devletçilik komisyonunun raporunda gündeme getirilen milli ekonomi ve sosyal adalet kavramlarının belirsizliğine gönderme yapmış ve bu terimlerin bilimsel anlamlarından çok gelişigüzel kullanılma olasılıklarını yüksek görerek, raporun daha ilk maddesiyle bilimselliğini yitirdiğini iddia etmiştir.⁶²

Ulus gazetesi yazarlığı yanında Ankara milletvekilliği görevini de yürüten Falih Rıfkı Atay, birtakım eksikliklerine karşın devlet işletmeciliğinin ülkedeki birçok özel kuruluştan daha faydalı olduğunu dile getirmektedir. Özel kesimi

⁵⁸ Nadir Nadi, "Kongreye selam?", Cumhuriyet, 25 Kasım 1948, s.1, 3.

⁵⁹ Nadir Nadi, "Devletçilik mi?", Cumhuriyet, 18 Aralık 1948, s.1, 3.

⁶⁰ Peyami Safa, "Ticaret Derneği ve İktisat Kongresi", Ulus, 25 Kasım 1948, s.1.

⁶¹ Peyami Safa, "Liberal maskeli bir devletçi", Ulus, 26 Kasım 1948, s.1. İkdâm gazetesinde yazan Ali Rauf Akan ise, farklı bir yorumlama yaparak, Ahmet Hamdi Bey'in ekonomik tablonun analizini çok iyi yaptığını söylemiş, buna karşın çözüm önerisi olarak artık gündemden düşmüş olan köhne bir liberalizm fikrini cilalayıp sunmasını eleştirmiş ve devletçilik maskesi takmış bu tür bir liberalizmin birkaç büyük sermayedar dışında onay bulmasının mümkün olmayacağını savunmuştur. Bkz., Ali Rauf Akan, "Hamdi Başar'ın Tezi", İkdâm-Gece Postası, 23 Kasım 1948, s.1.

⁶² Peyami Safa, "Bir raporun ilk maddesi", Ulus, 20 Aralık 1948, s.1. Kongrenin tarafsız olmadığına yönelik benzer bir yorum İkdâm gazetesindeki bir haberde: "devletçiliğin tasfiyesi için halk efkarında bir hava yaratmak ve bu suretle devlet fabrikalarının anonim şirketlere devrini intaç edecek şartları hazırlamaktır." sözleriyle çıkmıştır. Bkz., "Türkiye iktisat kongresinden beklediğimiz", İkdâm-Gece Postası, 23 Kasım 1948, s.1.

koruma politikasının bırakılmaması gerektiği haklılık taşımakla beraber, ülkeyi sömürge konumundan kurtaran devletçilikten ayrılmak tekrar bu duruma düşmek anlamına geleceğinden, asıl önem taşıyan konu devletçilik rejiminin korunması ve bunun tasfiyesini isteyenlerin gerçek niyetlerinin açığa çıkarılmasıdır.⁶³

İstanbul milletvekili ve Ulus yazarı Sadi Bekter de, yazılarında, kongrede bazı kişilerce savunulan tam liberalizm fikrine ülke koşullarını gerekçe göstererek karşı çıkmakta ve bir "araç" olarak devletçiliği savunmakta⁶⁴, kongrenin, bilimsel tavır koymak yerine hissi hareket edilerek adeta bir miting niteliğine büründürüldüğünü ve devletçilik komisyonunun kabul ettiği raporun bazı nüans farkları dışında aslında parti tarafından da benimsendiğini öne sürmekteydi.⁶⁵ Sadi Bey, Ulus gazetesine verdiği bir demeçte ise, işçi, esnaf, çiftçi ve memur katılımının sağlanmamasını kanıt göstererek, kongrenin belirli bir hedefe yönelik biçimde düzenlendiğini ifade etmekteydi.⁶⁶

29 Kasım 1948 tarihli Ulus'ta yazan 1930'ların liberalizm taraftarı Hüseyin Cahit Yalçın'a göre, devlet özel sektör ayrımının derecesini belirleyecek olan ülke koşullarıdır ve Türkiye şartları devlet sanayiinin varlığını zorunlu ve faydalı kılmaktadır. Devlet kuruluşları kimi ayrıcalıklardan yararlanması durumunda bunların hemen kaldırılması gerektiğini, fakat ülkedeki devlet işletmelerinin özel

⁶³ Falih Rıfkı Atay, "Hasan'ın Böreği", Ulus, 28 Kasım 1948, s.2. Vakit gazetesinde yazan Sadi Irmak da, devletçiliği Türk devriminin temel ilkelerinden birisi şeklinde niteleyerek, bu ilkedan vazgeçilmesinin mümkün olmadığını ancak uygulamadaki aksaklıkların giderilerek devlet-özel kesim uyumunun sağlanabileceğini ileri sürmüştür. Bkz., Sadi Irmak, "Devletçilik İhtiyaçlarımıza en uygun rejimdir", Yeni Gazete (Vakit), 30 Kasım 1948, s.3.

⁶⁴ Sadi Bekter, "Devletçilik bahsi", Ulus, 3 Aralık 1948, s.2-3.

⁶⁵ Sadi Bekter, "Kongre mi miting mi?", "Devletçilik bahsi", Ulus, 30 Kasım 1948, s.2, 7 Aralık 1948, s.2. Benzer bir değerlendirme Asım Us'un yazılarında da görülmektedir. Yazar, devletçiliğe yönelik kimi eleştirilerin haklılık payı olduğunu kabul etmekle birlikte, devlet müdahaleciliğinin gerekliliğini vurgulamakta ve CHP'nin 1947 kurultayındaki kararların aslında devletçiliği istenen çizgiye getirdiğini savunmaktadır. Bkz., Asım Us, "Bizde Devletçiliğin Hududu Yok Mudur?", Yeni Gazete (Vakit), 24 Kasım 1948, s.1-2. "İstanbul İktisat Kongresi ve Hükümet", 28 Kasım 1948, s.1. "Devletçilik Münakaşaları", 12 Aralık 1948, s.1-2. En Son Dakika gazetesindeki haberlerde de, topu topu on beş iktisatçının yer aldığı kongrenin gerçek amacının gelir vergisini protesto etmek olduğu ve bunun bir ticaret kongresi etrafında düzenlenen kapalı kongre mitingi olduğu yanında son CHP kurultayında devletçiliğe ilişkin yapılan düzenlemelerin doğruluğu yazılmaktaydı. Bkz., "Umdüğümüz ve bulduğumuz", "Devletçiliğin hududu?", En Son Dakika, 23, 27 Kasım 1948, s.1.

⁶⁶ "İstanbul'daki iktisat kongresi". Ulus, 24 Kasım 1948, s.1, 3. Aynı habere göre, bir başka İstanbul milletvekili Ali Rıza Arı da katılımın geniş çaplı olmamasını bir eksiklik olarak nitelemiş ve kendisine kongre katılımına ilişkin gönderilen mektuba karşılık verdiği halde bir yanıt alamadığını açıklamıştır. Basın içindeki benzer yorumlar için bkz., Yekta Ragıp Önen, "İktisat kongresi mi tüccarlar kongresi mi?", En Son Dakika, 27 Kasım 1948, s.3. Mehmet Faik Gürtunca, "Kongreden İntibalar", Her Gün, 23 Kasım 1948, s.1, 3.

kesimi engelleyecek düzeyde bulunmadığını söyleyen Hüseyin Bey, dünya sanayii savaş koşullarındaki durumunda kaldığı sürece devlet sanayiinin kısmen dahi olsa özel kesime devredilmesine de karşıdır. Aksi takdirde, tüm milletin malı olan işletmeler çıkarları çok sınırlı durumdaki birtakım sermayedarların eline geçecek ve parlak teorilerin altında bireysel çıkar tuzaklarına düşülecektir.⁶⁷

Orhan Seyfi Orhon da, kongre gündemine pahalılık, işsizlik ve mali kriz gibi konuların alınmamasını eleştirmesinin yanında özel kesime ilişkin kimi olumsuz izlenimlerini öne çıkarmaktaydı. Özel sermayenin yeterli üretim yapamadığını savunan yazara göre, çok pahalı ve çürük mallar piyasayı doldurmuş ve toprak, orman ve madencilik alanlarının gelişimi ancak devlet tarafından sağlanabilmişti. Yazıda, ayrıca, tüccarlara güvenmenin zorluğuna değinilmiş ve milli ticaret ahlakının oluşması gerektiği üzerinde durulmuştu.⁶⁸

Şevket Süreyya Aydemir ise, kongreyi baştan sona bir yanlışlıklar zinciri olarak tanımlamaktadır. Bir kere, katılımın sınırlı olduğu bir ortamda bu kongre bir iktisat değil tüccar kongresi olarak adlandırılmalıdır. İkinci olarak, bütçe açıklarıyla dış ticaret dengesizliğinden doğan açıkların yaşandığı bir ortamda, tüccarların devletin vesayetine ihtiyaç bulunmadığı tezi anlamsızlaşmaktadır. Devletçiliğin anayasa, milli egemenlik ve demokrasi gibi kavramlara aykırı olmadığını dünyadan verdiği örnekler doğrultusunda kanıtlamaya çalışan yazar, devlet işletmelerinin ayrıcalıklı ve verimsiz çalıştığı yönündeki eleştirilere de sayısal örnekler vererek karşı çıkmaktadır. Ayrıca, işletmelerin özel kesime devri halinde, 20 milyon hissedar yerine birkaç bin hissedarın ortaya çıkacağını ve kendisinin hissesini satmak istemeyeceğini söyleyerek özelleştirmeye itiraz etmektedir.⁶⁹

⁶⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, "Devletçiliğimiz", Ulus, 29 Kasım 1948, s.1, 3.

⁶⁸ Orhan Seyfi Orhon, "Ticaret ahlakı", Ulus, 6 Aralık 1948, s.3. Özel kesimin haksız kazanç elde ettiği konusundaki fikirlere diğer basın organlarında da rastlanmaktadır. Bkz., Etem İzzet Benice, "Devletçiliğe hücum", Son Telgraf, 24 Kasım 1948, s.1, 3. Va-Nu, "Vur devletçiliğe", Akşam, 25 Kasım 1948, s.3. "Türkiye iktisat kongresinden beklediğimiz", İkdam-Gece Postası, 23 Kasım 1948, s.1. Etem ve Va-Nu Bey, karaborsacılığın oynadığı role atıfta bulunurken, İkdam gazetesindeki haberde: "... bir iki vurgunla elde edilmiş muazzam sermayelere sahip olan bazı hususi müteşebbislerin de hasis menfaatleri için memleket piyasasını altüst ettikleri, milli iktisadiyatı arap saçı gibi çözülmez, içinden çıkılmaz bir hale getirdikleri hakikat değil midir?" satırlarına yer verilmiştir.

⁶⁹ Şevket Süreyya Aydemir, "Yanlışlıklar Kongresi", Ulus, 15 Aralık 1948, s.2, 4. Akşam gazetesinde yazan Va-Nu, bir yandan Şevket Bey'in düşüncelerini desteklerken, diğer yandan bozuk düzen olarak yorumladığı serbest iktisat rejimi yerine herkesin katılacağı topyekün iktisat anlayışını önermiştir. Bkz., Va-Nu, "İktisat hayatının nazımı kim olabilir? -Hepimiz!", Akşam, 20 Aralık 1948, s.3.

Ulus gazetesindeki çeşitli haberlerde de, İstanbul gazetelerinin birçoğunun kongre seyrinden faydalanarak hükümetin mali ve ticari politikalarına hücum ettikleri belirtilmiş⁷⁰, fazla para kazanmış sınırlı bir tüccar kesiminin gelir vergisini önleme isteğinin asıl amacı teşkil ettiği bir toplantının yaşandığı vurgulanmış, bu kesimin hayat pahalılığı ve işçi sorunu gibi konuları gündeme almamasının çalışmaların hiç kimseyi memnun edemeden sonuçlanmasında temel etken olduğu kaydedilmiş ve kongre heyetinin, daha önce alınan tezlerden ancak kendilerinin uygun gördüklerini işleme koydukları ifade edilmiştir.⁷¹

Bu konuda ilginç bir yorum da, kongre başkanlığını yürüten İzzet Akosman tarafından yapılmıştır. İzzet Bey, çalışmaları genelde başarılı olarak değerlendirse de, üyelerden bir kısmının kongreyi kendi istedikleri şekilde yönlendirmeye çalıştıklarını ifade etmiş ve yaşanan sıkıntıları:

“Dünyada belki hiçbir kongrenin idaresi bu kadar çetin olmamış, hiç bir yerde bu kadar için için çarpışılmamıştır. Yapılan mücadelelerin iç yüzünü ve bu mücadelede karşılıklı ne gibi stratejik planlar tatbik edildiğini, bir gün, tarihi kıymet bakımından elbet ifşa edeceğiz. Kongre birçok defalar dağılmak tehlikesi geçirmiştir”⁷² sözleriyle yansıtmıştır.

Basındaki yorumlara son bir örnek olarak, İkdam'daki köşesinde konuya işçi hakları açısından yaklaşan Hüsnü Akkoyunlu'nun yaklaşımı verilebilir. Yazar, toplantıda diğer kesimlerle birlikte hiçbir işçi temsilcisinin bulunmamasından yola çıkarak, kongrenin bir Türkiye İktisat Kongresi olmadığını belirtmekte ve büyük sermayedar tüccarın sesini yansıttığını öne sürmektedir. Hüsnü Bey, devlet işletmelerinin rasyonel çalışmadıklarını, maliyetlerinin yüksek olduğunu ve kırtasiyecilik zihniyetin ağırlık taşıdığını kabul etmekle birlikte konuya salt ticari açıdan bakılmasının hatalı olduğunu kanıtlamaktadır. İşçi hakları ve çalışma koşulları söz konusu olduğunda, devlet işletmeleri özel işletmelere kıyasla çok daha iyi durumda bulunduğundan, kongrede öne çıkarılan özelleştirme politikası mevcut durum devam ettiği sürece işçi hakları açısından sakıncalıdır. Bu yöntem, ancak özel işletmelerdeki çalışma koşulları devlet işletmeleri düzeyine ulaştığı taktirde uygulanabilir. Dolayısıyla,

⁷⁰ “İstanbul'daki iktisat kongresi”, Ulus, 24 Kasım 1948, s.1, 3.

⁷¹ “Gürültü ile sona eren bir kongre”, Ulus, 29 Kasım 1948, s.1, 3. Hayat pahalılığı maddesinin kongre gündeminde yer alması gerektiği, En Son dakika gazetesindeki bir haberde ve Hasan Ali Ediz'in bir yazısında da dile getirilmektedir. Bkz., “İktisat Kongresi ve hayat pahalılığı”, En Son Dakika, 23 Kasım 1948, s.1. Hasan Ali Ediz, “İktisat Kongresi”, Son Posta, 24 Kasım 1948, s.5.

⁷² “Türkiye İktisat Kongresi muvaffak olmuş bir eserdir”, Son Posta, 30 Kasım 1948, s.7.

devletçilik salt ticari mantıkla değil sosyal boyutuyla da ele alınmalı ve tüccarlar konunun bu yönünü de düşünmelidirler.⁷³

Kongre kararlarına muhalif gözüken basın organlarının eğilimini ikiye ayırmak mümkündür. Özellikle Cumhuriyet gazetesinin temsil ettiği eğilim, sonuçlara karşı ılımlı bir tavır takınır ve kısmi muhalefet anlayışını yürütürken, CHP'nin yayın organı Ulus gazetesinin öncülüğündeki karşıt kesim ise çok daha şiddetli eleştiriler getirmekte hatta toplantıyı yadsıyan bir eğilim sergilemektedir.

Cumhuriyet gazetesi kaynaklı yorumlarda, sorun ekonomik kaynaklı değerlendirildiğinden devletçiliğin uygulama hataları kabul edilmekte ancak tam bir liberal devletçilik anlayışına yönelmesi uygun bulunmamaktadır. Değişen dünya koşullarında mevcut politikaların uygulanamayacağı gözönüne alınmakla beraber, ülke koşulları ve geçmişin kazanımları ışığında, özel sermayeyi desteklemeye daha fazla ağırlık veren ılımlı bir devletçilik önerilmektedir. Bu açıdan, bu kesimin tavrı tam bir CHP muhalifliğine dönüşmemekte aksine siyasi iktidarın sorunları aşabileceği ve karma ekonominin demokratik ortamda daha rahat işleyebileceği inancını yansıtmaktadır.

Buna karşılık, konuyu çok daha siyasi açıdan ele alan Ulus merkezli yorumlarda, devletçiliğin kimi ekonomik yanlışları kabul edilmesine karşın, özellikle Türkiye İktisat Kongresi'nin temsil eksikliğinden yola çıkılarak alınan kararların İstanbul iş çevrelerinin CHP'ye yönelik bilinçli bir muhalefeti olarak gösterilmesi söz konusudur. Diğer yandan, özel kesimin savaş koşullarındaki tutumu, üretim kapasitesinin yetersizliği, devletçiliğin sağladığı ekonomik kazanımlar ve sömürgecilik gibi konular öne çıkarılarak yapılan eleştirilerin haksız ve bir ölçüde de "kasıtlı" nitelik taşıdığı ileri sürülmüştür. Hatta, 1930'ların liberal kişiliği Hüseyin Cahit Yalçın bile bu saflarda yer almış ve en azından o dönemde özelleştirme düşüncesine karşı çıkmıştır. Dolayısıyla, ortaya çıkan tepkiler başta özelleştirme olmak üzere kongre sonucunda ortaya çıkan liberal devletçiliğin unsurlarını reddeden bir çizgiyi ve CHP'yi savunan bir anlayışı temel almıştır.

Basındaki bu geniş kapsamlı yorumlar ve değerlendirme farklılıkları, kongrenin ne denli etkili olduğuna işaret ettiği gibi, devletçilik tartışmalarının gerisinde CHP iktidarının sorgulanmasının yattığını da kanıtlamaktadır. Ayrıca, kongredeki liberal devletçilik anlayışı ve bunun siyasal yansımalarının bir kısım

⁷³ Hüsnü Akkoyunlu, "Devlet Fabrikalarının hususi şirketlere devri, işçilerimizin aleyhinde bir harekettir!", İkdam-Gece Postası, s.2. İşçi haklarına önem veren bir yaklaşım Va-Nu Bey'in yazısında da söz konusudur. Bkz., Va-Nu, "Vur devletçiliğe", Akşam, 25 Kasım 1948, s.3.

basın organlarınca desteklenmesi, demokrasiye geçiş süreciyle birlikte toplumdaki muhalefetin genişleme aşamasına girdiğini göstermektedir.

Kongrenin Siyasi Alandaki Yansımaları

Ekonomik ve siyasal açılımları olan Türkiye İktisat Kongresi'nin sonuçları, meclis içinde doğrudan ya da dolaylı şekilde ele alınmıştır. Bu çerçevede, konu ilk olarak, kongrede de yer alan Çanakkale milletvekili Nurettin Ünen'in 3 Aralık 1948 tarihinde Ekonomi ve Ticaret Bakanları'nın cevaplandırması isteğiyle verdiği ve meclisin 10 Aralık 1948 tarihli oturumunda görüşülen soru önergesiyle gündeme gelmiştir. Kongreyi milletin mesleki kuruluşlar halinde devlete bir uyarısı olarak niteleyen milletvekili, hükümetin, toplantıyı kendi aleyhine düzenlenmiş sayarak buraya katılmadığını düşünmekte ve bu tutumu önemli bir hata biçiminde değerlendirmektedir. Bu bağlamda, Nurettin Bey yönelttiği dört soruyla hükümetin kongre sonuçlarını ne şekilde karşıladığını, devletçilik hakkındaki tezleri inceleyip bir karara varmak niyetinde olup olmadığını, bir İktisat Şurası oluşturma konusundaki fikirlerini ve son olarak 1950 yılında düzenlenmesi planlanan iktisat kongresine* hükümetin ne derece ilgi göstereceğini öğrenmek istemiştir.⁷⁴

Bu sorulara iki bakanlık adına ortak bir cevap veren Ekonomi Bakanı Cavit Erkin, kongre sonuçlarından hükümetin bilgilendirileceği yönünde ancak gazetelerde çıkan bazı haberlerin bulunduğunu belirtirken, buna karşın objektif olan bütün değerlendirmelerden yararlanılacağını ifade etmiştir. Devletçilik anlayışlarının partinin 1947 yılında yeniden belirlenen programında açıklıkla yer aldığını vurgulayan bakan, İktisat Şurası bağlamında düşünülen bir Ekonomi Genel Meclisi oluşturmaya yönelik kanun tasarısının meclise sunulduğunu belirtmiş ve 1950 yılındaki kongreye katılım konusu hakkında o günden bir görüş bildirmenin faydalı olmayacağını söylemiştir.⁷⁵

Konunun ikinci kez gündeme gelişi, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nın bütçe görüşmeleri sırasındadır. Oturumda söz alan Ekonomi ve Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas, kongrenin Ticaret Bakanlığı'nı ilgilendiren bir içerik taşıması

* Türkiye İktisat Kongresi'nin bazı üyeleri tarafından gelecek kongrenin 1950 yılında İzmir'de yapılması kararlaştırılmıştı. Bu konuda bkz., 1948 Türkiye İktisat Kongresi (22-27 Kasım 1948) Kongre Bülteni, s.2.

⁷⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C: 14, Toplantı: 8, 1.12.1948, s.92-94.

⁷⁵ Aynı Eser, s.93.

dolayısıyla sadece o bakanlığın memurlarının gönderilerek çeşitli raporlar sunulduğunu belirtmiş ve kongrenin geneliyle ilgili şunları aktarmıştır:

“...Hükümetin kendisini iştirakle alakadar tuttuğu kongreler ancak Hükümetlerin tertip ettiği kongrelerdir. Hususi teşekküllerin kurdukları kongrelere, amme işlerine talluk eden hizmetlerle iştigal maksadıyla kurulmuş hususi teşekküller iştirak ederler...Biz de mesleki teşekküllerin yaptıkları kongreleri sempatiyle takip ediyoruz. Onların mütalaaları bize faydalı olmaktadır. Teşvik için de elimizden gelen bütün vasıtaları kullanmaktayız.”⁷⁶

İktisat Kongresi'ne yönelik bu doğrudan görüşmelerin ardından, meclis içindeki çeşitli tartışmalarda hükümetin uyguladığı devletçilik politikası aleyhine eleştiriler söz konusu olmuştur. Meclisin 24.01.1949 tarihli oturumunda gerçekleştirilen Şemsettin Günaltay'ın hükümet programı görüşmelerinde konuşan Afyonkarahisar milletvekili Sadık Aldoğan, devletçiliğin yanlış biçimde uygulanarak halkın kalkınması yerine devlete sermaye sağlamak için kullanıldığını öne sürmektedir. Böylece, devletçiliğin halkçılığı ortadan kaldırma noktasına geldiğini söyleyen milletvekili, kalkınmanın ancak halkın ekonomik teşebbüsleriyle olabileceğini ve bu sebeple CHP hükümetiyle paralel düşünmediğini dile getirmiştir.⁷⁷

1949 yılı bütçe görüşmelerinin yapıldığı meclisin 21.02.1949 tarihli oturumunda söz alan Demokrat Parti kurucularından ve partinin Aydın milletvekili Adnan Menderes de, sert eleştirilerde bulunmaktaydı. Adnan Bey, devlet işletmelerini korumak amacıyla ülke vatandaşlarına aşırı ölçüde maddi külfetlerin yüklendiğini vurgulamakta ve uygulanan politikayı:

“Mutedil ve memleket ihtiyaçlarına ve ölçülerine uygun bir Devletçilik politikası yerine faaliyet ve müdahale hudutları çizilmemiş aşırı ve plansız bir hale getirilmiş olan Devletçilik tatbikatı iktisadi bünyemiz üzerinde çok ağır bir yük teşkil etmeye başlamıştır.”⁷⁸ sözleriyle eleştirmektedir.

Yaşanan ekonomik sıkıntıların gerisinde devlet işletmelerinin meydana getirdiği yükün bulunduğu kanısını taşıyan Adnan Bey'e göre, işletmelerin kuruluşunda iktisadi gerekler yerine siyasi birtakım fikirler ve bazı bölge halkına hoş görünmek kaygısı ağır basmıştı. Ayrıca, işletmeler kalkınma amaçları yanında kar sağlamak düşüncesiyle de çalıştıklarından, devletçilik bir anlamda devlet kapitalizmi şekline dönüşmüş ve kurumlar bol kar elde edebilmek için

⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C: 16, Toplantı: 3, 26.02.1949, s.778.

⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C: 15, Toplantı: 8, 24.01.1949, s.167.

⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C: 16, Toplantı: 3, 21.02.1949, s.301.

piyasada özel teşebbüsleri sınırlayan şekilde hareket etmeye başlamışlardı. Ne var ki, bunun sonucunda ortaya çıkan karlar aslında adaletsizce uygulanan bir vergi politikasından öte bir anlam ifade etmemekteydi.⁷⁹ Adnan Bey, çözüm yoluna yönelik fikrini de şu sözleriyle açıklamıştı:

“İktidar Partisi Hükümeti eğer devletçiliği iyi bir şekilde yürütmek istiyorsa: Sistemini kaybetmiş ve adeta soysuzlaşmış olan devletçiliği muayyen sınırlar içinde toplayarak elde tutulacak Devlet İşletmelerinde cezri [köklü] islahata bir an evvel girişmek mecburiyetindedir.”⁸⁰

Son olarak, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı bütçelerinin görüşülmesi sırasında yapılan benzer tespitler verilebilir. Kütahya milletvekili Hakkı Gedik, Ekonomi Bakanlığı'nın devletçiliğin bir bürosu olarak çalıştığı değerlendirmesini yaparken, devlet işletmelerinin de özel kesimi zora sokan bir anlayışla faaliyette bulduklarını ileri sürmekte ve özel sermayeyi kısıtlamayacak bir denetim sistemine geçilerek, çok fazla emek ve sermaye gerektirmeyen ve tarım ve hayvancılığa pazar oluşturan küçük sanayie ağırlık verilmesini önermektedir. Büyük sanayi, ancak bu gelişimin sonucunda verimli bir düzeyde kurulabilecektir.⁸¹

Devlet işletmeciliğinin öncelikli sorununu yanlış kuruluş yerleri olarak dile getiren⁸² Sinop milletvekili Enver Kök, çözüm yolunu:

“...akmıyan birer çeşme haline gelen İktisadi Devlet Teşekküllerinin tedricen halka, millete ve şirketlere maledilmesi zamanı gelmiştir. Ucuzluk, bolluk meydana gelir, bu memleketi refaha götürecektir. Buna inanınız.”⁸³ sözleriyle açıklamaktaydı.

Oturum sırasında, Eskişehir milletvekili Ahmet Oğuz ve Afyonkarahisar milletvekili Şahin Laçın benzer eleştirilerde bulunmuş, kongreye katılan İstanbul

⁷⁹ Aynı Eser, s.301, 309-310.

⁸⁰ Aynı Eser, s.310. Buna karşılık, Denizli milletvekili Hulusi Oral devletçiliğin hiçbir zaman özel teşebbüsü engellemediğini ifade etmiş ve: “Millete ne şekilde el uzatmak lazımsa o şekilde el uzatarak, kefensiz kaldığı zaman kefen yetiştirmek, köylere kadar tevzi etmek ve her yolda devletin, kendisini teşkil fertlerin ihtiyaçlarını mümkün olduğu kadar en kestirme yoldan yetişmesine koşmak suretiyle çalıştı. İşte devletçiliğin bütün hedefi, gayesi budur.” sözleriyle devletçiliğin savunusunu yapmıştır. Bkz., s.340.

⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C: 16, Toplantı: 3, 26.02.1949, s.745-746.

⁸² Aynı Eser, s.753-754.

⁸³ Aynı Eser, s.754.

milletvekili Ali Rıza Arı da, Sümerbank ve Etibank'a bağlı işletmelerin giderek rasyonelliklerini kaybettiklerine değinmiştir.⁸⁴

Görüşmelerde söz alan Ekonomi ve Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas ise, savaş koşulları nedeniyle devlet işletmelerinde çeşitli sorunlar yaşandığını kabul etmekte ve yeni kurulacak devlet işletmelerinde yalnızca uzmanların fikirlerinin dikkate alınacağını eklemektedir.⁸⁵ Bakan, hükümetin devletçilik anlayışını da şu sözlerle belirginleştirmektedir:

“Biz devletçiliği bir gaye olarak ele almış insanlar değiliz. Bendeniz, İktidar Partisi olarak ve İktidar Hükümeti olarak, ağır sanayi, harb sanayiine yarıyan hususlar için bir vasıta, bir gaye değildir. Biz hususi sanayi ile elele ahenkli olarak çalışmak niyetindeyiz. Pek yakında bizim yapacağımız işlerin hududunu da Yüksek Huzurunuzla getireceğiz. Biz yalnız hususi sanayi değil ecnebi sermayesinin de bu memlekette çalışmasına, yerleşmesine, verimli olmasına çalışmak için elimizden geleni yapmak niyetindeyiz.”⁸⁶

Kongrede ortaya çıkan siyasi boyutun biraz daha netleşmesi ve CHP'nin o dönemdeki ekonomik anlayışının belirginleştirilmesi açısından, partinin devletçilik anlayışına kısaca göz atmak faydalı olacaktır. CHP'nin 1947 yılında gerçekleştirdiği kurultayda devletçilik politikası 7-14.maddeler arasında düzenlenmiştir. Yedinci maddede, devletçiliğin hedefi milli ekonominin bir bütün halinde dünya gereklerine uygun bir seviyeye çıkarılması olarak belirtilmekte ve bu hedefe ulaşmak için devletin üstleneceği yatırım alanları: “...büyük maden işletmeleri, büyük enerji santrallerinin ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük teşebbüslerle, kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve PTT gibi teşebbüsler...”⁸⁷ şeklinde açıklanmaktadır. Bunun dışındaki tüm işlerin özel kesim tarafından yapılabilmesi için devletin gerekli teşvik ve yardımda bulunacağı ifade edilirken, özel kesimin tam bir güvenlik içinde çalışabilmesi için devletin hangi işlerin nerelerde gerekli olduğunu açıklayan plan ve programlar hazırlayacağı, buna karşın özel kesimin yetersiz kaldığı ya da yönelmediği işler olursa devletin bu işleri üzerine alabileceği vurgulanmaktadır.⁸⁸

Diğer maddelerde ise, devlet işletmelerinin özel işletmelerle eşit koşullarda çalışmaları esasının benimsenmesi, devlet-özel sermaye ortaklığının uygun

⁸⁴ Aynı Eser, s.755, 761, 763.

⁸⁵ Aynı Eser, s.781-782.

⁸⁶ Aynı Eser, s.782.

⁸⁷ Tanık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952, İstanbul: 1952, s.585.

⁸⁸ Aynı Eser, s.585-586.

görülmesi, halkın istismarını önlemek amacıyla devletin genel işleyişi bozmayacak şekilde ekonomik işleri düzenleyip denetlemesi, devlet işletmelerinin kazanç sağlamak adına gereksiz fiyat artışlarına gitmemesi, çalışma yaşamının sosyal adalet çerçevesinde işleyebilmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve hükümete önerilir getirmekle görevli olacak ve uzman ve ilgililerden meydana gelecek bir Ekonomi Genel Meclisi'nin kurulması hükümleri yer almaktaydı.⁸⁹

Belirtmek gerekir ki, bu maddelerin kabul edildiği CHP'nin yedinci kurultayı devletçilik konusunda önemli tartışmalara sahne olmuştur. Özellikle devlet işletmeciliğinin kesin sınırlarının belirlenmemesi, özel kesimi kısıtlayıcı sonuçların ortaya çıkması ve işletmelerin verimli çalışmaması gibi konular eleştirilerin odak noktasını meydana getirmiştir. Buna karşılık, işsizliğin önlenmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanması amacıyla birçok şehrin fabrika kurulması talepleri de CHP kongresine iletilmiştir.⁹⁰

24 Ocak 1949 tarihinde Şemsettin Günaltay'ın başbakanlığında kurulan son CHP hükümetinin programında da, doğrudan devletçiliğe atıfta bulunulmamakla birlikte: "Hususi sermayenin iktisadi sahada girişeceği teşebbüsleri teşvik etmek ve kolaylaştırmak Hükümetin başlıca şiarı olacaktır."⁹¹ açıklaması yapılarak bir anlamda kongre kararlarına göndermede bulunulmuştur.

Görüldüğü üzere, kongre sonrası ortamda gerek CHP, gerek meclis içinde partiye yönelik siyasal muhalefet genişlemeye başlamıştır. Bu muhalefette, iktisat kongresinde ortaya çıkan eleştiri ve fikirlerin etkisini sezinlemek mümkündür. Dolayısıyla, demokrasinin yerleşmeye başladığı yeni dönemde, devlet işletmeciliği politikasının tasfiyesini isteyen muhalif hareket genişlemekte ve meclis içinde olduğu kadar CHP içinde de yankı bulmaktadır. Eleştirilerin merkezindeki CHP iktidarı bir taraftan kendisini savunmaya çalışırken, diğer taraftan kongrede alınan kararların önemli ölçüde pratiğe sokulacağını

⁸⁹ Aynı Eser, s.586.

⁹⁰ CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara: 1948, s.177, 407-422, 438-447, 547.

⁹¹ İsmail Arar, Hükümet Programları 1920-1965, İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968, s.207. Başbakan Şemsettin Günaltay, 16 Mayıs 1949'da yaptığı açıklamada benzer tespitlere yer veriyordu. Yakın bir zamanda devletçiliğin kesin sınırlarının belirlenerek bunların dışındaki tüm işlerin vatandaşlarca yapılmasına çalışılacağını belirten Başbakan, devletçilik uygulamaları hakkında da şöyle konuşuyordu: Tek hakimiyet zekaların inkişafına nasıl engel ise iktisadi işler de çember altına alınınca şahsi teşebbüsler, şahsi enerjiler söner. Bir vakitler, girişilecek işleri yapacak teşebbüsler yoktu. Devletçilik genişledi. Harb icabı bu genişleme daha çok arttı. Bugün hem teşebbüs sahasında, hem fikir sahasında inkişaf lazımdır. Memleket başka türlü yükselemez. Kanaatim budur." Ayın Tarihi, No: 186, 1-31 Mayıs 1949, s.49. Bu sözler, 1947 Kurultayı'ndaki değişim çizgisinin daha ileriye götürülme isteğini yansıtırken, Türkiye İktisat Kongresi'ndeki sonuçların da etkisini göstermektedir.

kanıtlamaya uğraşmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan en ilginç nokta ise, CHP'nin özellikle 1947 kurultayında benimsediği devletçilik politikasının kongre üyelerince kabul görmemesidir. Geçmişe göre, devletçilik politikasında önemli değişimler yaparak devlet işletmeciliğinin sınırlarını belirleyen, Ekonomi Meclisi kurma kararını alan ve özel sermayeye destek anlayışını daha da belirginleştiren CHP'nin bu tavrının kayda değer bir yankı bulmaması, kongreye katılan çevrelerin CHP'ye ilişkin güvensizliklerini sergilemesi anlamında yorumlanabilir. Başka bir ifadeyle, kongrede ağırlığı temsil eden ticaret ve sanayi kesiminin İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan demokrasi koşullarında, CHP iktidarına sıcak bakmayacakları anlaşılmaktadır.

Nitekim, o dönemde kurulan partilerin programlarında ortaya çıkan genel tablo, kongrenin bu sonuçlara ulaşmasının gerisindeki siyasi boyutu biraz daha aydınlatmaktadır. İktisat Kongresi'nde belirginleşen "liberal devletçilik" yorumları öncesinde kurulan partilerin çoğunluğu büyük ölçüde bu yorumları kabul etmektedir. 18 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ başkanlığında kurulan Milli Kalkınma Partisi'nin programında, özel sermaye teşebbüslerinin ön plana çıkarılıp devlet teşebbüslerinin daha geride yer almasını sağlayacak hükümler yer alırken, 20 Temmuz 1948'de Hikmet Bayur'un genel başkanlığında kurulan Millet Partisi programında da, aşırı devlet sermayeciliği uygulaması eleştirilerek partinin ılımlı bir liberalizm ve devlet müdahaleciliğini uygulayacağı, devlet işletmelerinin kooperatif veya anonim şirketlere devredileceği ve özel kesimin geliştirilmesine çalışılacağı belirtilmiştir.⁹²

Kongre süreciyle bağlantı kurulabilecek en önemli siyasal parti, hiç kuşkusuz, 1950 seçimlerinde iktidarı devralacak olan Demokrat Parti'dir. 7 Ocak 1946'da kurulan partinin kurucu üyelerinden ve genel başkanı olan Celal Bayar, toplantıya katılmış ve kongreye ilişkin iyimser yaklaşımını:

"Türkiye İktisat kongresi hakikaten kıymetlidir. Varılacak neticenin tatbik edilip edilmeyeceği hususu soruluyor. Fikir, kendi kuvvetile galebe çalacaktır[üstün gelecektir]. Neticede meydana çıkarılacak fikirlerin tatbiki, onun iyiliğine veya kötülüğüne bağlıdır. Ummiyetle fikirlerin memleket ihyacına uygun olanları elbette galebe çalacaktır."⁹³ ifadesiyle aktarmıştır.

Demokrat Parti programında devletçilik, ülke ihtiyaçlarından kaynaklanan ve iş hacmini genişletmek ve halkın refah seviyesini yükseltmek amacını taşıyan bir politika olarak tanımlanırken, bu süreçte özel kesim faaliyetlerinin toplum

⁹² Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s.644-645, 721.

⁹³ "Celal Bayar geldi.", Cumhuriyet, 26 Kasım 1948, s.1.

çıkarlarıyla uyumlu işleminin devletçiliğin görev alanlarından birisi olduğuna değinilmekteydi.⁹⁴

Programın sanayi işleri bölümünde ise, daha açık şekilde devlet işletmeciliğinin sınırlanması gündeme getirilmiştir. Programın 43.maddesinde yer verilen: “İktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için, hususi teşebbüs ve sermayeye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni iş sahaları sağlanmalıdır.”⁹⁵ ifadesiyle partinin özel sermayeye yakınlığı belirtilirken, güvenli çalışma ortamının sağlanabilmesi için devletin ekonomik alandaki müdahale sınırlarının bir plan kapsamında kesin olarak belirlenmesi gereğine işaret ediliyordu.⁹⁶

Devletin yürütebileceği işler, ana sanayi, büyük enerji santralleri, demiryolları, limanlar ve büyük maden ve orman işletmeleri gibi özel sermayenin yapamadığı veya ilgi duymadığı alanlar ile toplum çıkarları açısından devletin elinde kalması gerekli sektörler biçiminde sıralanmaktaydı. Son olarak, devlet işletmeleri ile özel kesimin hiçbir bakımdan ayrı koşullara sahip olmayacağı ve belirlenen alanlar dışında kalan bütün devlet işletmelerinin elverişli şartlarla özel sermayeye devredileceği öngörülmekteydi.⁹⁷

Demokrat Parti'nin bu anlayışı, 1950 seçimlerini kazandıktan sonraki ilk hükümet programına da yansımıştır. Tek parti döneminde yaşanan ekonomik tavrın giderek bürokratik ve tekelci bir devlet yapısını doğurduğunun altı çizilirken⁹⁸, hükümetin ekonomi politikası:

“...bir taraftan Devlet müdahalelerini asgariye indirmek, diğer taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna mukabil emniyet vermek suretiyle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek...”⁹⁹ olarak belirlenmiş ve bu ilkenin doğal bir sonucu olarak, devlet işletmeciliği ve müdahaleciliğinin istisnai bir durum teşkil ederek ancak zorunlu hallerde uygulanabileceği kabul edilmiştir.¹⁰⁰

Siyasal platformdaki bu tablo, kongre düzenlendiği sırada oluşan liberal ve anti-devletçi çizgiyi ortaya sermekte ve bu çizginin kongre sonuçları üzerinde etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer bir deyimle, kongre sonuçlarının etki

⁹⁴ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s.664.

⁹⁵ Aynı Eser, s.667.

⁹⁶ Aynı Eser, s.667.

⁹⁷ Aynı Eser, s.667-668.

⁹⁸ İsmail Arar, a.g.e., s.211.

⁹⁹ Aynı Eser, s.215-216.

¹⁰⁰ Aynı Eser, s.216.

yaratması kadar, mevcut siyasi tablonun da toplantı kararlarına etkide bulunduğu ve iş çevrelerinin CHP iktidarına güvensizlik göstermelerine yardımcı bir etken oluşturduğundan söz edilebilir. Bu durum, kongrede beliren ekonomik ve siyasi muhalefetin partisel tabanının oluşmaya başladığını da göstermektedir. Demokrat Parti bu tabanın en etkin olduğu siyasal parti kimliğini taşıyacağından, muhalefeti temsil etme yetkisi de bu partinin olacak ve kongre sonuçları partinin siyasal iktidarı devralmasından sonra yaptığı ilk programa etki edecektir.

Sonuç Yerine

Türkiye'nin hızla çok partili demokratik ortamı yerleştirmeye başladığı bir dönemde ve ticaret ve sanayi kesiminin yönlendiriciliği altında yapılan Türkiye İktisat Kongresi'nin en belirgin özellikleri, hükümetten bağımsız düzenlenerek bu anlamda bir ilki gerçekleştirmesi ve CHP iktidarına karşı önemli bir muhalif tavır ortaya çıkarmasıdır. Devletçilik politikasına yönelen eleştiriler çerçevesinde biçimlenen bu muhalif tavır, liberal bir söylemden kaynaklanmakta ve devletçilik uygulamalarının en alt düzeye indirgenmesini hedeflemektedir. Devlet işletmelerinin özelleştirmesi ve ekonomik kararların siyasi etkenlerden arındırılarak piyasa kurallarının hakim kılınmaya çalışılması, yeni ekonomi politikasının temel ilkelerini oluşturmaktadır. Bu tavır, liberal fikirlerin giderek itibar kazanmaya başladığı ve Demokrat Parti'nin de kurulduğu bir siyasal platformda, CHP iktidarına yönelik bir güvensizlik boyutuna taşınacak ve partinin devletçilik konusundaki değişim çizgisi de inandırıcı olmayacaktır. Bu nedenle, iktisat kongresi, ticaret ve sanayi kesiminin CHP'den ekonomik bakımdan olduğu kadar, siyasi açıdan da uzaklaştığını gösteren bir toplantı özelliği taşımaktadır.

Kongre, İzmir İktisat Kongresi'nden sonra ilk kez Türk ekonomisinin bu denli geniş katılımı ile tartışıldığı bir platform oluşturmak ve demokratikleşme çerçevesinde toplumsal kesimlerin ekonomik kararlara katılmasının yolunu açmak gibi olumlu işlemlere sahip olmakla birlikte, işçi ve köylü temsilcilerinin çalışmalarında yer almaması ve buna bağlı şekilde tartışma gündeminin sınırlı tutulması, faaliyetlerin kapsayıcılık niteliğini zedeleyerek toplantıyı gerçek bir Türkiye İktisat Kongresi olma iddiasından uzaklaştırmakta ve belirli kesimlerin CHP'ye yönelik ekonomik ve siyasal muhalefetini yansıtmak amacı taşıdığı kanısını güçlendirmektedir. Diğer bir deyişle, göz ardı edilemeyecek bir temsiliyet problemi yaşanmakta ve ortaya atılan tezler tüm kesimlerin taleplerini yansıtmamaktadır.

Bu süreçte basının sergilediği farklı tavırlar, özellikle siyasal farklılıkları pekiştirmesinin yanında toplumsal muhalefetin gelişmeye başladığını göstermektedir. Bu anlamda, iktisat kongresi, basının iktidara yönelik eleştirilerini aktarmasında yardımcı bir etken oluştururken, CHP iktidarı, arkasına bir kısım basın organlarını da alan bir muhalefet hareketiyle karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır.

Sonuçta, Türkiye İktisat Kongresi'ni, demokrasi rüzgarlarının esmeye başladığı bir ortamda, ticaret ve sanayi kesimlerinin ekonomi politikalarına ağırlık koymak istemeleri ve bu süreçte CHP'den uzaklaşmaya başlamalarıyla bağlantılandırmak mantıklı bir yaklaşımdır. İktisat Kongresi'nin devletçilik raporu, adeta bu ayrılışın bildirisi niteliği taşımaktadır ve CHP'nin 1950 seçimlerini kaybetmesinde bu unsurların da etkili olacağını söylemek mümkündür.

ÖZET

Çok partili hayata geçiş sürecinde gerçekleştirilen 1948 Türkiye İktisat Kongresi, devletçilik tartışmaları bağlamında öne çıkmaktadır. 1923 yılındaki İzmir İktisat Kongresi'nden farklı olarak, ticaret ve sanayi kesimlerinin öncülüğünde yapılan kongrede, devletçilik politikasına ilişkin yoğun eleştiriler yapılmıştır. Hatta bu eleştiriler, yaşanan siyasal gelişmelerin de etkisiyle giderek CHP iktidarına yönelen bir boyut kazanmıştır. Bu tespiti, kongrede ortaya çıkan görüşlere bakarak yapmak mümkün olduğu kadar, basın içindeki ve siyasal düzeydeki tartışma sürecinden de yapmak olanaklıdır. Ne var ki, kongre temsiliyetinin sınırlı olması alınan kararların geniş bir toplumsal tabana dayanmadığını ve daha çok tüccar ve sanayicilerin görüşlerini yansıttığını da ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

Turkish Economy Congress that took place during the period of transition to multi-party system, is quite significant with its debates over etatism. Differing from İzmir Economy Congress of 1923, 1948 Congress, which led by trade and industrial circles had witnessed sever criticisms of etatism. Taken the political of the time, these criticisms was targeting RPP (Ruling party of the one-party period: Republican People's Party). This was a fact not just derived from the debates of Congress. It was also obvious in general political debates and in discussions in press. On the other hand, narrowness of social base of the representatives of the Congress, they were mostly tradesmen and industrialists, implies that the decisions of the Congress had not represented the wider social groups.